

**QAACCESSA QABIYYEE, UNKAAFI FAYYADAMA
AFAANII FAARSAA WAAQAA KITAABA “GALATA
WAAQAYYOO” KEESSATTI**

QORICHEE GAARUMMAA DHANGIYAA

**WARAQAA QORANNOO DIGIRII LAMMAFFAA (MA)
GUUTTACHUUF MUUMMEE AFAAN OROMOO,
OG-BARRUUF FOOKILOORIIF DHIYAATE**

**YUUNIVARSIITII ADDIS ABABAA / FINFINNEE
KOOLLEEJII NAMOOMAA, QO’ANNOO
AFAANII, JOORNAALIIZIMIIFI QUNNAMTII
MUUMMEE AFAAN OROMOO, OG-BARRUUF
FOOKLOORII**

HAGAYYA 2008/2016

FINFINNEE

**Qaaccessa Qabiyyee, Unkaafi Fayyadama Afaanii Faarsaa Waaqaa
Kitaaba “Galata Waaqayyoo” Keessatti**

Qorichee Gaarummaa Dhangiyaa

Gorsaa: Addunyaa Barkeessaa

**Waraqaa Qorannoo Digirii Lammaffaa (MA) Guuttachuuf Muummee
Afaan Oromoo,
Og-Barruufi Fookilooriif Dhiyaate**

**Yuunivarsiitii Addis Ababaa / Finfinnee
Koolleejjii Namoomaa, Qo’annoo
Afaanii, Joornaaliizimiifi Qunnamtii
Muummee Afaan Oromoo, Og-Barruufi
Fookloorii**

Hagayya 2008/2016

Finfinnee

Yuunivarsiii Addis Ababaa/Finfinnee

Dhaabbata Qorannoo Digirii Duraatiin Booddee

Waraqaa Qorannoo Ulaagaa Digirii Lammaffaa (MA) Afaan Oromoofi Ogbarruun guuttachuuf Qorichee Gaarummaa Dhangiyaa, Mataduree: *Qaaccessa 'Qabiyyee, Unkaafi Fayyadama Afaanii Faarsaa Waaqaa Kitaaba "Galata Waaqayyoo"* jedhu irratti qophaa'ee sadarkaa ulaagaa Yuunivarsitiin kaa'ame guuteera.

Koree Qormaataa

Qoraa Alaa_____Mallattoo_____Guyyaa_____

Qoraa Keessaa_____Mallattoo_____Guyyaa_____

Gorsaa_____Mallattoo_____Guyyaa_____

Itti gaafatamaa muummee yookaan Qindeessaa sagantaa Digirii Lammaffaa (MA)

Axereera

Qorannoon kun faarsaa kitaaba “Galata waaqayyoo” qaaccessuu irratti xiyyeefata. Kaayyoon gooroo qorannoo kanaas, qaaccessa qabiyyee, unkaafi fayyadama afaanii faaruu amantii kitaaba “Galata Waaqayyoo” Waldaa Warra Wangeelaa Makaane Yesus (WWWMY) qaaccessuu dha. WWWMY kitaabolee garagaraa maxxansiistee tajaajilaaf oolchite keessaa turtii yeroo dheeraa kan qabu Kitaabni “Galata Waaqayyoo” jedhu isa tokko. Kitaabni kunis amantoota waldichaa biratti kan dinqisifatamuufi bakka guddaa kan qabudha. Maddi dinqisiifannaa kanaa immoo, itti fayyadama jechootaa qabiyyee faarsaa sana keessatti argamanidha. Kitaabni faarfannaa kun Afaan Oromootiin katabamuu isaa wajjiin walqabatee guddina hog-barruu afaanichaatiif bu’aa buusee yoo jiraateyyuu, qabiyyee, unkaafi fayyadama afaanii irratti xiyyeeffatamee hamma ani beekutti hojiin hojjetame hin jiru. Kanarraa kan ka’e faarsaa amantii WWWMY kitaaba “Galata Waaqayyoo”, fayyadama jechootaa malleen dubbii faarfannaa keessatti akkamiitti dhimma itti bahan kan jedhu beekuuf madda odeeffannoo tokkoffaa kitaaba Galata waaqayyootti gargaaramuun iddattoon qorannichaa iddattoo akka kaayyoo yoo ta’u, faarsaalee 329 keessaa faarsaan 82 tooftaa iddatteessuu miti carraatiin filamaniiru. Meeshaa funaansa odeeffannoo sakkata’a dookimantiitti dhimma bahamaniiru. Faarsaa amantii kitaaba kana keessatti argaman mala akkamtaatti fayyadamuun saxaxa ibsaa gargaaramuun qoqooduufi qaaccessuun kaa’amaniiru. Faarfannaa kitaaba “Galata waaqayyoo” ergaa, unkaafi fayyadama afaanii inni of keessatti qabate irratti hundaa’uun qaaccessuun ni danda’ama. Faarfannaan tokkummaafi hariiroo namaafi Waaqa gidduu jiru cimsa waan ta’eef, jechoota ciccimoo ergaa dachaa, cimaa dabarsaniin, jechootaa fayyadama afaaniif bakki guddaan kennamee irratti ciminaan hojjetamuu qaba. Karaa biraatiin walaloon faarfannaa kun bifa walaloo amayyaatti waan ramadamuuf barreessitoonniifi faarfattoonni jechoota ciccimoo gargaaramuun guddina afaanichaatiif shoora cimaa taphachuu qabu. Kun ammoo, kallattii guddinaafi dagaagina afaanni Oromoo har’a irra jiru faana tarkaanfachuu waan ta’eef xiyyeeffannoo itti kennuun barbaachisaadha. Faarsaa hunda katabanii kaa’uun rakkisaa ta’ullee qabiyyee barnootaa keessatti yoo dhiyaate guddina afaanichaafi dhaloota biraaf murteessaa waan ta’eef akka yaada furmaataatti kaa’ameera.

Galata

Hunda dura Waaqqayyo inni fayyaa naaf kennee haala hundumaa keessatti na gargaaree kanaan na gahe haa ulfaatu.

Itti aansuun, qorannoo kana milkeessuuf deeggarsa barbaachisu kan naaf godhan gorsaa koo, Obbo Addunyaa Barkeessaa guddaan galateeffadha. Akkasumas, yeroo hunda yaadaafi yeroo isaa naa kennuun akka ani qorannoo kana fiixaan baafadhuuf deeggarsa gama hundaa waan naa taasiseef abbaa manaa koo, Ajjamaa Lachiisaa guddaan galatoomfadha. Akkasumas, Maatii koofi obboloota koo yeroo rakkisaa keessatti yaadaanis haa ta'uu qarshiidhaan na deeggaraa turtan hundaafuu galanni koo daangaa hin qabu. Dabalataanis, mana barumsaa Ifaa sadarkaa lammaffaa qorannoo kana akkan galmaan gahuuf wayiitii hojii koo kanneen naa mijeessan hundaaf galanni koo xiqqaa miti. Itti dabaluunis, namoota kitaabolee gara garaafi meeshaalee barreefamaa naa ergisuun deeggarsa naa godhan galatoomaa jedha.

Dhumarrattis, namoonni fiixa bahiinsa qorannoo kanaaf qooda qabdan hundi keessan iyyuu galatoomaan jedha.

Jibsoo, Gabaajeefi Kottoonfachiisa

Jechoonni yookiin gaaleewwan armaan gadiitti tarreeffaman qorannoo kana keessatti bakka garaa garaa galanii jiru. Isaanis, nama qorannoo kana dubbisutti gufuu akka hin taaneef hiikni isaanii naannoo qorannon kun geggeeffametti qabaniin kennamee jira.

- Amantii: Akkaataa hawaasni tokko Waaqatti bulu yookaan waaqqessu ilaallata.
- Birsaga: Cita sagalee afuura tokkoon dubbifamu.
- Faarfannaa: Weedduu, galateeffannaa, jajannaa, kadhannaa ittiin Waaqayyo Waliinwal argan.
- Faarfannaa Waaqaa: Sagaleefi weedduudhaan bifa garaagaraatiin Waaqaaf kan dhiyaatu.
- Hafuura qulqulluu: Hafuura nagaa kanibiddaan, gugeen, bishaaniin fakkeeffame hafuura Waaqayyoo aangoonis ta'e jabinaan kan Waaqaan qixxee.
- Hafuura hamaa/seexanaa: Hafuura faallaa Waaqaa ta'ee, kan nama sobsiisu, kan faallaa hojii Waaqayyoo ta'edha.
- Galata: Olmaa Waaqayyoo yaadachuun hooqubaa/galata Waaqaaf dhiyaatudha.
- Jannata/Eeden: Bakka boqonnaa, nagaa, gammachuu jireenya akka amantichaatti du'a booddee jiraatamu.
- Mana kadhannaa: Bakka kadhannaan itti gaggeeffamu, ykn Waaqayyoof adda bahe.
- Mana Qulqullumma: Waldaa amantoonni keessatti waaqeffatan yookiin keessatti Waaqayyoon kadhahan, sagadan.
- Qaaccessa: Xiinxala ragaalee qorannoo kana keessatti adeemsifamedha.
- Qabiyyee: Dhimmootafaaruun amantii kitaaba galata Waaqayyoo WWWY kun of keessatti qabate.
- Sabirii: Haalaan kan namatti tolu, kan nama gammachiisu (faaruun dhiyaatu)
- Sinoodoosii: Sirna Caasaa bulchiinsa waldaan Makaane Yasuus Itoophiyaa ittiin Waldoolee ishee hoggantu.

Uumaa: Waaqa, gooftaa, rabbi, Waaqayyo, abbaa, kan namoota yookiin
uumaa.hundumaa waan lafa kanarra jiru hundumaa ooshuufi
bulchuu kandanda'u.

Uumama: Waan lafa kanarratti lubbuu qabuufi hin qabneWaaqaan
hojjetaman.

Gabaajee

ALA	Akka Lakkoofsa Awurooppaa
ALH	Akka Lakkoofsa Habeshaa
EECMY	Ethiopian Evangelical Church Mekane Yesus
HQ	Hafuura Qulqulluu
SBJMN	Sabakaa Burqaa Jaatoo Magaalaa Naqamtee
SGG	Sinoodoosii Giddu Galeessaa
WWWMI	Waldaa Warra Wangeelaa Makaane Yasuus Itoophiyaa

kottoonfachiisa

f.	Fuula
fkn.	Fakkeenyaaf
kkf.	Kanaafi Kan Kana Fakkaatan
t.	Toora
ykn.	Yookiin
Sen.	Seenaa
Ser.	Seera

Baafata

Fuula

Axereera.....	i
Galata.....	ii
Jibsoo, Gabaajee fi Kottoonfachiisa	iii
Gabaajee.....	v
kottoonfachiisa.....	v
Baafata	vi
BOQONNAA TOKKO: SEENSA	1
1.1 Ariirrata Qorannichaa	1
1.2 Ka'umsa Qorannichaa.....	3
1.3. Gaaffilee Qorannichaa	4
1.4. Kaayyoowwan Qorannichaa	5
1.5. Barbaachisummaa Qorannichaa.....	5
1.6. Daangaa Qorannichaa	6
1.7. Hanqina Qorannichaa.....	6
1.8. Qindoomina Qorannichaa	7
BOQONNAA LAMA: SAKATTA'A BARRUU	8
2.1. Amantiifi Amantoota	8
2.2. Gosoota Amantii	9
2.2.1. Amantii Hinduzimii (Hinduism).....	9
2.2.2. Amantii Budiizimii (Buddhism)	9
2.2.3. Amantii Islaamaa (Islam).....	10
2.2.4. Amantii Dhaloota Haaraa (New age).....	10
2.2.5. Amantii Kiristaanaa (Christianity).....	10
2.3. Amantiifi Waaqeffannaa	11

2.4. Faarsaa Amantii	13
2.5. Fayyadama Afaanii Faarsaa Keessatti	15
2.5.1. Fayyadama Jechootaa	17
2.5.2. Malleen Dubbii	18
2.6. Barruu Walfakkii	21
2.7. Yaaxxina Qorannicha.....	23
BOQONNAA SADII: SAXAXAAFI MALA QORANNICHAA	25
3.1. Saxaxa Qorannichaa.....	25
3.2. Mala Qorannichaa.....	25
3.2.1. Madda Odeeffannoo.....	25
3.2.2. Mala Iddattoo	25
3.2.3. Meeshaa funaansa odeeffannoo	26
3.2.4. Mala Qaccessa Odeeffannoo.....	26
BOQONNAA AFUR: DHIYEESSIFI QAACCESSA ODEEFFANNOO.....	28
4.1. Qabiyyee Faarsaa	31
4.1.1. Faarfannaa Ulfinaa.....	32
4.1 2. Faarfannaa kadhataa.....	36
4.1.3. Faarfannaa Galataa.....	40
4.1.4 Faarfannaa Gaa’elaa.....	42
4.1.5. Faarfannaa Sirna Awwaalaa.....	43
4.2. Unka Faarsaa.....	45
4.2.1 Sararoota (Lines).....	45
4.2.2. Cabsata Walaloo (Stanza)	46
4.2.3. Gaalee (phrase)	47
4.2.4. Birsaga (Syllable):	48
4.2.5. Yeedaloo/Dhikkisa (Rhythm):	49

4.2.6. Sagalee Moggoo/Unata (Rhyme):.....	50
4.3 Fayyadama Afaaii Faarsaa Waaqaa Keessattii Mul’atan.....	51
4.3.1. Filannoo Jechootaa.....	51
4.4. Malleen dubbii (Figurative speech)	54
4.4.1. Akkasaafi Iddeessaa.....	55
4.4.2. Nameessaa.....	57
4.4.3. Arbeessaa	57
4.4.4. Fakkoommii	58
BOQONNAA SHAN: CUNFAA, ARGANNOO FI YABOO.....	61
5.1 Cuunfaa.....	61
5.2. Argannoo	62
5.3. Yaboo Qorannichaa	63
Wabiile.....	65
Dabaleewwan	

BOQONNAA TOKKO: SEENSA

1.1 Ariirrata Qorannichaa

Seenaa guddina afaanii keesstti iddoo guddaa kan qabu amantiidha. Akkuma kana seenaa guddina amantii keessatti dhiibbaa kan geessise afaan akka ta'e Dorson (1972) ni ibsa. Afaanonni hedduun carraa barreeffamuufi olkaa'amu kan argatan barruulee amantiitiini. Dhufaatiin barreeffamaayyuu dubbii katabanii ol kaa'uuf qofa osoo hin taane gargarsa tamsaasa amantiifi dudhaa amantii ol kaa'uudhaaf akka uumame amantaa guddaatu jira.

Amantiin ammoo akka Dorson (1972) jedhutti qaama humna guddaa qabu, kan amantoonni amantichaa waaqessanidha. Waaqessuu kana keessa ammoo jajannaa, galata, kadhata, aarsaa gara garaatu jiraata. Gochaawwan kun yeroo dhiyaatan akka aadaafi amala amantichaatti ta'ee, dudhaa afaanii hedduu of keessaa qaba. Kanaafuu, amantiin pirotestaantii damee dudhaa hawaasaa ta'ee ilaalama.

Waldaan Makkaana Yesus damee Amantii kiristaanaa Pirotestaantii Addunyaa keessaa tokko. Waldaan kun akka biyyoolessaatti kan hundeeffamtee bara 1951 A.L.H. tti Lixa Wallagga Magaalaa Bojjiitti. Akkasumas, bara 1959 A.L.H. seeraan beekamtii argattee, Waldaa Warra Wangeelaa MakaanYesus Itoophiyyaa jedhamuun miseensota 20,000n hojii ishee eegalte (Eide, 2000:249:).

Makaana Yesuus jechuun hiikni isaa “Iddoo buufata Yesus jechuudha. Kanas bara 1958 kaasee waldattiin ittiin kan waamamaa jirtudha”. Yeroo ammaa kana waldaan kun guutummaa biyyattiitti babal'achuun Sinoodoosii Digdamii afuriin (24) iin kan bultu yoo ta'u, miseensota miliyoona torbaafi kuma dhibba saddeetiifi saddeettamii jahaafi dhibba shaniif sagaltamii shan (7,886,595) qabdi (EECMY, 2015).

Waldaan Makana Yasuus Itoophiyaa guddina Afaan Oromoof gahee guddaa gumaachitee jirti. Isaan keessaas: hojii barreeffamootaa macaafa qulqulluufi kan biroo Afaan Oromootti hiikuu, sirna waaqeffanna irratti Afaan Oromoo fayyadamuu, sirna barnootaa keessatti fayyadamuu, Kunis Onesmoos Nasiib Eeriitiriyaa keessatti Oromoota

bilisomaan barsiisuu isaafi ittiin hojjechaa turan. Akkasumas, Afaan Oromoo afaan subquunnamtii garaagaraa irratti fayyadamuu, fkn. raadiyoo, maxxansa barruulee, macaafa faarfannaafi kaneen biroo irratti gumaacha guddaa godhaniiru (Tamasgeen, 2015).

Barruulee WWWMY hojjetaman keessaa Sinoodoosii gara Dhiya Itoophiyaa jiran afur: Sinoodoosii giddu galeessaa Naqamtee, Sinoodoosii Beetel Iluu Abbaabor Mattuu, Sinoodoosii Beetel Wallagga Lixaa Dambii Doolloo, Sinoodoosii Dhiyaa Bojjii macaafa faarfannaa “Galata Waaqayyoo” jedhu koree Sinoodoosota arfan kana keessaa walitti qabamaniin Bojjiitti bara (1994-1996 A.L.A) qophaa’e (Macaafa faarfannaa,1998).

Qo’attuunis kitaaba “Galata Waaqayyoo” jedhu kana irratti qaaccessa faarfannaa qabiyyee garagaraa qaban haala fayyadama Afaanii, qabiyyeefi unka gaggeesuuf yommuu kakaatu gumaacha waldaan kun guddina Afaan Oromoof goote osoo hin dinqisiifatiin bira hin darbu.

Afaan hawaasa gidduutti waliigaltee uumuuf gahee inni qabu olaanaadha. Haaluma kanaan afaanonni damee adda addaa kan qabaatan yoo ta’u; Afaan Oromoo damee Afaan Kuush keessaa tokko ta’ee, dubbattoota hedduu qaba. Uummanni afaan kana dubbatu bal’ina lafaafi baay’ina saba isaatiin sadarkaa olaanaa irra jira (Asaafa, 2004).

Asaafaan, (2004) yoo ibsu, “Afaan Oromoo Afriikaa keessatti afaan dubbataman gurguddoo sadii: Arabaa, Siwaahiliifi Hawusaatti aanee afaan sadarkaa olaanaatti dubbatamudha. Afaan dhimmoota hawaasaa keessatti shoora olaanaa qaba.

Dhimmoonni hawaasaa immoo bakkaafi haala garaagaraatiin raawwatu. Kunis, fayyadamni afaanii garagaraa jiraachuu agarsiisa. Afaan bakka daldalaa, bakka mana yaalaa, bakka mana amantii, bakka mana murtii, bakka taphaa, bakka warshaalee, dirree siyasaafi kan kana fakkaataan maqaa dhahuun nidanda’ama. Haallaan afaan keessatti dhimma itti baanu beekuufi beeku dhabuun wal hubachuufi wal quunnamtii irrattii dhiibbaa geesisa.

Namoonni haala galumsa adda addaa keessatti maaliif bifa garaagaraatiin akka dubbatan, afaan tajaajila hawaasummaa akkamii akka kennu, kutaa hawaasaa adda addaa biratti ergaa akkamii akka qabu baruuf immoo gaaffilee bu'uuraa xiinqqooqa hawaasaa kan ta'an eenyutu, eessatti, maaliif, haala akkamii keessatti akka dubbatamu beekuun barbachisaadha.

Kanaafuu, Faarfannaa kitaaba “Galata Waaqayyoo” WWWMY qorannoon kun kallattiin kan irratti xiyyeeffatudha.

Odeeffannoo Haala Waligalaa Naannoo Qorannoo Kanaas, Magaalaan Naqamtee Magaalaa guddittii Baha Wallaggaa Naannoo Oromiyaa Lixa Itoophiyaati. Magaalaan Naqamtee Finfinnee irraa km. 312 fagaatti. Haalli qilleensa naannoo ishee Baddaa, Badda daree yoo ta'u, haalli teessuma lafa ishee ammoo, $9^0 5'kaabaafi 36^0 33'$ baha irratti yoo ta'u, olka'iinsi lafa ishee meetira 2,088 sarara galaanaa olii fi gara Lixaatti argamti. Baa'inni Uummata Magaalaa kanaa bara 2014tti 105, 388 yoo ta'u 53, 332 (50.6%) dhiira 52,026 (49.4%) dhalaadha (Bulchiinsa Magaala Naqamtee).

1.2 Ka'umsa Qorannichaa

Walaloowwan karaa aadaas haa ta'u kalaqaan barreeffaman hedduun isaanii qabiyyee, unkaafi ergaa isaanii irratti qaaccessi hojjetameera. Walaloowwan dhimmoota garaagaraatiif oolan keessaa walaloon faarsaa isa tokko. Innis qaama faarfatuuf sana irratti hundaa'ee gosa garaa garaa ni qabaata. Dhalli namaa waaqa isa Uume, Horii isaa, biyya isaa, nama ulfina kennuufii barbaade kkf. ni faarsa. Isaan kana afaan beekuun wayita faarfatu, gumaacha inni guddina afaanichaaf dabaluu ni jira. Faarsaan amantii waldaa amantoota garagaraa keessatti taasifamus afaan ittiin faarfatamu sanaaf bu'aa guddaa buuseera. Haaluma kanaan faarfannaan WWWMY keessatti Afaan Oromootiin taasifamus guddina Afaanichaaf bu'aa buuse ni qabaata. Keessattuu kitaabileen Afaan oromootiin qophaa'anii waldaa kana keessatti tajaajilaaf oolan gaheen isaanii ol aanaadha.

Qorattuun waaqeffannaaf damee waldaa kanaa kan taate gara waldaa Burqaa Jaatootti deddeebitu, faarsaa yeroo gara garaatti faarfaman yogguu dhimma itti ba'amu fayyadamni jechoota achi keessatti argaman kan qalbii namaa hawwatan ta'uu isaanii

hubatte. WWWMY kitaabolee garagaraa maxxansiistee tajaajilaaf oolchite keessaa turtii yeroo dheeraa kan qabu *Kitaabni “Galata Waaqayyoo”* jedhu isa tokko. Kitaabni kun Afaan Siwidiinii irraa gara Afaan Oromootti qubee saabaatiin bara 1886 tti Onesmoos Nasiibiin hiikame har’a illee faarsaa muraasa itti dabaluudhaan tajaajila waldaa kristaanaa Makkaana Yesus Afaan Oromootiin gargaaramaniif oolaa kan jiru yoo ta’u, Kitaabichis amantoota waldichaa biratti kan dinqisifatamuufi bakka guddaa kan qabudha.

Maddi dinqisiifannaa kanaa immoo, itti fayyadama jechootaa qabiyyee faarsaa sana keessatti argamanidha. Kitaabni faarfannaa kun Afaan Oromootiin katabamuu isaa wajjiin waqabatee guddina hog-barruu afaanichaatiif bu’aa buusee yoo jiraateyyuu, “qabiyyee, unkaafi fayyadama afaanii isaa ilaalchisee qorannoon gaggeeffame hin jiru”. Kanarraa kan ka’e faarsaa amantii WWWMY kitaaba Galata Waaqayyoo, fayyadama jechootaafi malleen dubbii faarfannaa keessatti akkamiitti dhimma itti bahan; kan jedhu ka’umsa godhachuudhaan qaacceffameera.

Kanaafuu, dhimma olitti ibsame kana bu’uura godhachuun qorannoon kun gaaffilee bu’uuraa armaan gadiitiif deebii kennee jira.

1.3. Gaaffilee Qorannichaa

- Fayyadamni Afaanii faaruu Waaqaa Galata Waaqayyoo keessatti argaman maal fa’i?
- Qabiyyeefi Unki walaloo faaruu Waaqaa keessatti argamanii maal maali?
- Fayyadamni afaanii eenyummaa Waaqaa ijaaruu keessatti gahee inni qabu maal fakkaata?
- Hariiroo Namaafi Waaqa gidduu jiru mul’isuu keessatti, gaheen Fayyadama Afaanii maali?
- Faarsaan amantii guddina Afaan Oromoof gumaacha maal maal taasise?

1.4. Kaayyoowwan Qorannichaa

Kaayyoon gooroo qorannoo kanaa Qaaccessa Qabiyyee, Unkaafi fayyadama afaanii Kitaaba Faarfannaa “Galata Waaqayyoo” keessaa qaaccessuudha. Kaayyoowwan gooreen ammoo:

- Fayyadamni afaanii faarsaa Waaqaa Galata Waaqayyoo keessatti argaman maal faa akka ta’an ibsuu;
- Qabiyyeefi unki Walaloo faarsaa waaqaa keessaatti argamanii maal maal fa’i;
- Fayyadamni afaanii eenyummaa Waaqaa ijaaruu keessatti gahee inni qabu maal akka ta’e ibsuu;
- Hariiroo namaafi Waaqa gidduu jiru mul’isu keessatti, gaheen fayyadama afaanii maal akka ta’e ibsuu;
- Faarsaan amantii guddina Afaan Oromoof gumaacha maal maal akka taasisse ibsuu?

1.5. Barbaachisummaa Qorannichaa

Faarsaan Amantii Pirotestaantii dudhaa hawaasa amanticha hordofan keessaa tokko ta’ee haala nama hawwatuun ergaa barbaachisaa ta’e kan dabarsuufi haala jiruufi jireenya hawaasichaa kan ibsuudha. Haaluma kanaan faarfannaan amantii kun kan ittiin Waaqayyoon jajatan, galateeffatan, kan ittiin guddina maqaa isaa olqaban, kan ittiin waa hunda danda’uu isaafi fayyisuu isaa dhugaa bahan, amantiittis, kan ittiin wal jajjabeessaniidha. Haalli qindaa’ina jechoota walaloo faarfannaa qacceffamee taa’uun bu’aa armaan gadiif barbaachisaa. Kanaafuu, qorannoon kun qabiyyee, unkaafi fayyadama afaanii faarfannaa Amantii Waldaa Warra Wangeelaa Makaana Yesus kitaaba “Galata Waaqayyoo” keessaa qaaccessuu irratti kan xiyyeeffatu yoo ta’u, qorannoon kun guddina Afaan Oromootiif bu’aa guddaa ni gumaacha jedhamee yaadama.

- Faarfattoota, abbootii amantaafi hordoftoota amantaa Waldaa Makaane Yesus Sinoodoosii Dhiyaa afaanichaan fayyadaman bu’aa qorannoo kanaarraa ciminaafi dadhabina isaanii ni hubatu.

- Namoonni faarsaa barreessan guddina ogbarruu Oromootiif gumaacha godhan cimsatu.
- Namoota afaanichaan hojjataniifi barattoonni bu'aa qorannoo kana irraa barachuu danda'u.
- Namoota gara fuuladuraatti mata duree kana fakkaatu irratti qorannoo gaggeessaniif akka ka'umsaatti tajaajiluu danda'a jedheen amana.

1.6. Daangaa Qorannichaa

Qorannoon kun Naannoo Oromiyaa Godina Wallagga Bahaa, Sinoodoosii dhiyaatti kitaaba faarfannaa “Galata Waaqayyoo” irratti kan gaggeeffame yommuu ta'u, qorannichis gosa faaruu keessaa qabiyyee, unkaafi fayyadama afaanii faarfannaa amantii Waaqaa qaaccessuu fi ibsuu irratti kan daangeffamedha. Sababiin isaas, gosoota faaruu irratti altokkoon qorachuun waan hin danda'amneef daanga'eera. Kana malees, osoo gosa faarfannaa jiru hunda qaaccessuu irratti hojjetamee, qorannicha irra caalaa bu'a qabeessa akka taasisuu beekamaadha. Haata'uuti qorannoon kun kitaaba faarfannaa “Galata Waaqayyoo” WWMY kan Sinoodoosii dhiyaa bara 1994-1996 qophaa'ee yeroo ammaa tajaajila irra kan jiru qofaa irratti kan daanga'edha.

1.7. Hanqina Qorannichaa

Qorannoon tokko yeroo gaggeeffamu hanqinni adda addaa mudachuun isa hin oolu. Haaluma kanaan, qorannoon kun yeroo gaggeeffamettis rakkooleen garaagaraa qorattuu mudatan jiru. Isaanis, tokkoffaa kitaabichi yeroo sanatti gabaa irraa dhabamuu, lammaffaa Yeroo qorannichi gaggeeffamu yeroo hojii idileen waan walqabatuuf akka garaatti oliif gadi deemuuf rakkisaa ta'uu ture. Waan kana ta'eef qorattuun karaa mana barumsaa ishee haalli akka mijatuuf gafachuun yeroo adda addaatti eyyama fudhachuun fiixa bahiinsa qorannoo kanaaf carraaqqii taasistee jirti. Karaa biraatiin immoo, kitaaba gabaa irraa dhabamee tureef gara damee gurgurtaa kan birootii iyyaafachuun kitaabicha bitachuu dandeesseetti. Walumaa galatti, kitaabolee garaa garaa sakkata'uudhaan qorannoon kun akka fiixaan bahuuf tataafattee jirti.

1.8. Qindoomina Qorannichaa

Qorannoon kun boqonnaalee shanitti qoodamee kan qindaa'edha. Boqonnaan duraa ariirrata yommuu ta'u, ka'umsa, kaayyoowwan, barbaachisummaa, daangaafi hanqina qorannichaa kan of keessatti hammatudha. Boqonnaan lammaffaan sakatta'a barruuti. Itti aansuun boqonnaan sadaffaan malleen qorannoo yoo ta'u, boqonnaa arfaffaan odeeffannoo hiikuufi qaaccessuuti. Boqonnaan dhumaa yookaan shanaffaan immoo, cuunfaa, argannoofi yaboo qorannichaa duraa duubaan qindeessuun dhiyaateera.

BOQONNAA LAMA: SAKATTA’A BARRUU

Boqonnaan kun, barruuwwan waa’ee qorannoo kanaa cimsan dabalatee qorannoowwan aantee kanaan dura hojjataman of keessatti hammata. Haaluma kanaan boqonnaa kana jalatti: Amantiifi amantoota, gosoota amantii, amantiifi waaqqeffannaa, amantii lallaba faarsaa, faarsaa amantii, maalummaa faarsaa kitaaba qul’qulluu keessatti, faayidaa faarsaa, yeedaloo/qooqa walaloo faarsaa, kennaa faarsaa, ergaa faarsaa, yaadrimee fayyadama afaanii, fayyadama jechootaa faarsaa keessatti, malleen dubbiifi yaaxxina qoranichaa kan of keessatti qabatee jira.

2.1. Amantiifi Amantoota

Amantiin wanta waliigalaan namoonni itti amananiif (bulaniif) ilaalcha waan amanan sanaaf Uumamaa olii ta’uu isaa mul’isanidha. Kunis dhalootaa dhalootatti kan darbudha. Jiruufi jireenya keessatti wanti nuti guyyaa guyyaatti arginu waan yeroo dheeraaf shaakalluuf, itti dhiyaanee maal akka fakkaatan beekuufi qorachuun ykn hubannee ilaaluu dhiisuu dandeenya. Kanaafuu, akka salphaatti dhageenyee dhiisuu qofa osoo hin taane karaa garaa garaa qorannoo gadi fageenya ta’e irratti gaggeeffamuu qaba.

Kunis, jiruufi jireenya hawaasaa guyyaa guyyaafi ilaalcha isaa wajjiin walqabata. Waaqayyo Uumaadha; namni Uumama Waaqayyooti Hariiroo Namaafi Waaqa gidduu jiru karaan ittiin ibsinu keessaa tokko amantaadha. Qesis Balaay (2015:58) akka jedhutti “Amantaan “amanuu” fi “amanamuu” of keessaa qaba. Amantiin Afaan Ingiliziitiin “Religion” yeroo jedhamu, isa Afaan Laatiiniitiin “Religio” jedhu irraa maddedha” jedha. Wanta tokko wanta biraa waliin walitti fiduu, walitti hidhuu ibsa. Amantoonni ammoo duuka buutuu yookiin hordoftoota waan itti amanan sanaati. Amantoonni Amantiin waaqatti buluun walitti dhufeenya Waaqayyoofi ilma namaa agarsiisa.

Hariiroon jiru kan ittiin ibsamu immoo afaanini; faarfannaan sirnaafi sabirii adda addaa kan qabudha. Faarfannaan akkaataa nuti itti fedha keenya ibsannu osoo hin taane ergaan keenya Waaqayyoon giddu galeessa kan godhate ta’uu qaba (Dirribaa, 2016: 13). Kana kan ittiin ibsinu namoonni afaan fayyadaman mata dureen irratti dubbatan, bakkaafi iddoo itti dubbatan, namoota itti dubbatan irratti hundaa’un haala itti fayyadama

jechootaa, gaaleewwaniifi malleen dubbii faarsaa keessatti akkamiitti dhimma akka itti bahanidha.

2.2. Gosoota Amantii

Amantiin wanta waliigalaan namoonni itti amananiif (bulaniif) ilaalcha waan amanan sanaaf Uumamaa olii ta'uu isaa mul'isa. Kunis dhalootaa dhalootatti kan darbudha. Amantiin hundeeffamuu kan danda'u akaakuu lamaan ta'uu danda'a.

Tokkoffaa Amantii Qindaa'aa (Organized religion) akaakuun amantii kun amantii barnoota booda (post- literate) bifa argate yommuu ta'u wantoota amanaman hiika isaanii kaa'uun kan ibsudha. Ragaalee barreeffamaa dhimma amantii sana ibsanifi namoota gadi fageenyaan waa'ee amantii sanaa barsiisan qaba.

Lammaffaa Amantii Aadaa (Folk religion) Akaakuun amantii kun kan bu'uureffame caalaatti dursa barnootatti (pre-literate) jechuun ni danda'ama. Amantiin kun ilaalcha sodaa waan tokko yoon godhe waa narra gahuu danda'a jedhu of keessaa qabu irratti kan ijaarame (Vexen ,2016).

Haaluma kanaan Amantii gurguddoo addunyaa kanarratti argamanis akka armaan gadiitti taa'ee jira.

2.2.1. Amantii Hinduzimii (Hinduism)

Amantiin kun Amantii aadaa kibba Eeshiyaa keessatti argamu yoo ta'u; waaqolii baa'een akka jiran kan amanuufi, wanti du'e tokko bifa biraa uffatee deebi'ee dhalachuu danda'a ilaalcha jedhu ofkeessaa qaba. Amantiin hinduu sadarkaa namni tokko har'a irra jiru, hojii inni jireenya duraa keessatti hojjechaa tureen murtaa'a jedha. Yeroo ammaa kana amantoota yookiin duuka buutota Miliyoona dhibba saddeetiif Miliyoona Miliyoona digdamii saddeet (828million) qaba.

2.2.2. Amantii Budiizimii (Buddhism)

Budizimoonni waaqa yookiin waaqolii kamiyyuu hin waaqqessan. Jiraachuu isaaniis hin amanan. Hordoftoonni Budhaa namni marsaa keessa deddeebi'ee dhalachuufi du'uu keessa darba jedhu. Marsaan du'aafi jireenyaa kun kan dhaabbatu namni hubannoo seera

amantii kanaa yoo qabaatedha jedhu. Hawwiifi fedhii qabeenya biyya lafaa kan yoo bahedha jedhu. Budihisttoonni yeroo hariiroo waaqa isaanii wajjiin taasisan ni kadhatu yookiin yaada isaanii waaqa irra godhatu osoo hin taane, yaada isaanii walitti hidhiinsa biyya lafaa irraa kaafachuuf kan raawwatanidha. Beekumsa hafuura ittiin arganna jedhanii kan itti amananiidha. Yeroo ammaa kana akka Addunyaatti hordoftoota (Miliyoona 367).

2.2.3. Amantii Islaamaa (Islam)

Hordoftoonni Amantii Islaamaa waaqa hunda danda’u tokkicha ‘Allah’jedhutti amanu. Allah Uumaa Addunyaa kanaafi samii, burqaa waan gaarii hundaafi waanuma hundaati jedhu. Namni tokko amantii amanaa Islaamaa ta’uuf,

- Amantii beeksifannaa (creed) waa’ee Allahfi Mohaammad jechuu danda’uu qaba.
- Kadhannaa afaan Arabaan guyyaatti al shan gaggeeffachuu qaba
- Rakkattootaaf kennuu qaba.
- Wagga keessatti ji’a tokko nyaata ,dhugaatii,quunnamtii saalaafi sijaaraa xuuxuu irraa barii bahiinsa aduu irraa hanga lixa aduutti soomuu qaba
- Bara jireenya isaa keessaa altokko waaqeffannaaf gara Makkaa deemuu qaba. Haaluma kanaan sirna amantii kana irratti hundaa’uun amanamummaan yoo raawwate du’a booda Jannatatti galla amantii jedhu qabu.Yeroo ammaa kan baay’inni hordoftoota isaanii biliyoona 1.226 gaha. .

2.2.4. Amantii Dhaloota Haaraa (New age)

Hordoftoonni Amantii kanaa kan isaan gaggeessan namni mataa isaatiin human guddaa akka of keessaa qabuufi ofuma isaayyuu waaqa akka ta’e barsiisuudha. Sochiin Amantii kanaa bara 1980 keessa akka eegale ni himama. Kunis hordoftoota hagamii akka qaban hin beekamu.

2.2.5. Amantii Kiristaanaa (Christianity)

Amantiin kiristaanaa Waaqa hundumaa danda’u Uumaa waan hundaa kan ta’e Waaqa tokkotti kan amanuufi Waaqni kun immoo dhala namaa kan jaalatufi ofii isaa karaa

Iyyasuus Kiristoos ofii isaa kan mul'isedha. Akka Amantii Kiristaanaatti, namoonni amantii Iyyesuus irratti qabaniin jireenya gammachuudhaafi hiika qabu jiraachuu danda'u. Yesuus lafarra yeroo ture akka raajiitti of ilaalee namoota gara Waaqayyootti agarsiise osoo hin taane ofidhuma isaa Waaqa nama ta'e godhee of mul'isee ture. Amantiin kiristaanaa Kitaaba qulqulluu ergaa waaqaa barreeffamaan waaqa irraa dhufe jechuun amana. Yeroo ammaa kana hordoftoonni amantii kiristaanaa waliigalaan biliyoona 3.2834 ta'a

Amantiin kiristaanaa damee gurguddaa sadii kan qabu yommuu ta'u isaanis: Kaatolikii, Ortodooksii, Pirootestaantii jedhamu. WWWW Itoophiyaa damee Amantii kiristaanaa pirotestaantii jalatti argama.

Walumaa galatti, amantiin gurguddoo Addunyaa kanaa garaagarummaa isaanii yogguu ilaalluu Amantii Hinduuzimii Waaqolii hedduu jiraachuu isaanii amanu. Amantii Budiizimii Waaqni Waaqolii namaa ala ta'an hin jira jedha. Amantii Islaamaa Waaqa hundaa danda'u Waaqa tokkicha garuu eenyummaa isaa beekuu hin dandeenyetti amanu. Amantii dhaloota haaraa Namni mataa isaatiin Waaqa jechuun amana. Amantii Kiristaanummaa Waaqa hundaa danda'u jaalala dhala namaaf qabu, eenyummaan isaa karaa Yesus mul'atetti amanu. (Marilyn Adamson, 2015)

2.3. Amantiifi Waaqqeffannaa

Waaqqeffannaa jechi jedhu maqaa Waaqa jedhu irraa kan madde yommuu ta'u jecha lamaan kan walqabatan ta'uu isaanii agarsiisaa (Debebe, 2007:6). Waaqqeffannaan kan gaggeeffamu Amantootaan yommuu ta'u kan gaggeeffamufis immoo Waaqaafidha. Dhaabbilee Amantii kamiyyu keessatti waaqqeffannaan ni gaggeeffama. Waaqqeffannaan sammuu ofii guutuun, lubbuu ofii guutuun, hafuuraafi dhugaan fedha ofiitiin ulfina Waaqayyoo kan ittiin dhiyeessani (2Qor.12:11).

Waaqqeffannaan waaqayyoon ajai'ibsiifachuu yookiin waan qaaqessan sanaaf ulfina barbaachisaa kennuudha. Bara si'anaa kana keessatti wanti nama ajai'bsiisan meeshaaleen beektotaan (Saayintiistootaan) kan kalaqaman kan akka Intarneetii, Televizoonaa, Bilbila, Faaksiifi kan kana fakkaatan yoo jiraatan illee, Amantoonni garuu

caalchisanii kan ajaa'ibsiifatan sammuu jarreen kanaa kalaquu danda'e Uumaa yookiin Waaqa akka ta'e waan beekaniifi jedha (Debebe, 2007:6-7).

Kanaafuu, Waaqeffannaan Eenyummaa waaqaa hubachiisuun, Guddina isaa, Gooftummaa isaa, ulfina isaa, mantoonni kan ittiin qaaqisiisaidha. Waaqeffannaan sirna garaagaraatiin gaggeeffamuu ni dandaa. Isaanis: Kadhannaadhaan, faarsaadhaan, Lallabaafi Luqisii Macaafa Qulqulluu keessaa dubbisuun raawwachuu ni danda'a.

Amantiin Addunyaa kan keessa jiran hundi mala ittiin hordoftoonni amantichaa waa'ee amantii sana babal'isan qabu. Isaan keessaas barsiisi isa tokkoofi isa guddaadha. Lallabni labsii sagaleen waaqaa dhala namaaf karaa nama waaqayyoo darbudha. Lallaba haala garaa garaatiin ibseera. Isaanis: Lallabni misiraachoo waan gaarii Waaqayyo karaa Kiristoos namaaf raawwate ibsudha (Mar.1:14, 1Qor.10:42).

Lallabni wanta namni tokko ofiif hubateefi arge warra kaaniif dhugaa bahudha (Yoh.15:26-27). Lallabni dhuunfaadhaan namoota kan biroof tajaajila isaan barbaachisu laachuufi agarsiisa. Walumaa galatti lallabni Uummataaf labsuu, barsiisuu, tajaajiluu kan agarsiisu yommuu ta'u kunis namootni gara amantii sanaa akka dhufan taasisa (Dirribaa,2013:).

Namni faarsaa baasee faarfatu yookiin qopheessu tokko callisee fedhii waan qabuuf kan ka'u osoo hin taane, wantoota faarfannaa qopheessuu keessatti baay'ee barbaachisoo ta'an addaan baasee beekuu qaba (Dirribaa, 2013). Haaluma kanaan faarsaan kennaa tolaa, isa Waaqayyo karaa Hafuura Qulqulluu namaaf kennudha. Kan namni taa'ee itti yaadee beekumsaafi Ogummaa ofii isaatiin qopheessu ykn immoo akka kennaatti bifa badhaasaan faayidaa dhuunfaaf nama tokkoof kan kennamus miti. Garuu, galfata ykn imaanaa itti nama gaafachiisufi Waaqayyo saba isaa ittiin akka tajaajilaniif kan namatti kennudha. Kitaaba Qulqulluu (1Qor.14:26; Efe. 4:12).Barsiisi amantii lallabaan gaggeeffama.Lallabni ammoo karaa biraatiin faarsaa ta'uu danda'a. Akkasumas bu'uurri faarsaa lallaba akka ta'e barsiisa amantii irraa hubachuun ni danda'ama (Dirribaa, 2013).

2.4. Faarsaa Amantii

Waaqayyo nama uumuun isaa galata akka isaaf galchaniifi ulfina (kabaja) isaatiifis akka isaaf hojjetaniidha (Isa.6:1-4). Kan ittiin isa galateeffataniifi isaaf hojjetan keessaa inni tokko faarfannaadha. Faarfannaan kan ittiin Waaqayyoon galateeffatan, kan ittiin guddina maqaa isaa jajatan, kan ittiin waa hunda danda'uu isaafi fayyisuu isaa dhugaa bahan, amantiittis kan ittiin wal jajabeessanidha. Macaafa Qulqulluu kakuu Moofaa keessatti faarsaan boqonnaa 150 qabu kan maqaa Daawwitiin mooggaasame yoo ta'u, barsiisa, kadhata, faarfannaafi walaloo of keessatti kan qabatedha. Macaafa Qulqulluu Kakuu Haaraa keessatti faarsaan gaafa Iyyasuus Kirisotoos dhalate yeroon isaa halkan qixxee ture. Tiksoonni tokko immoo naannaa sanaa bakkeetti halkan darabee dammaqanii, hoolota isanii hin eegu turan (Luq.2:8-14). Kanaafuu faarsaan Waaqa irratti faarfatamuu akka jalqabe kitaabichi ni ibsa.

Phaawuloosiifi Silaas waa'ee tajaajila wangeelaatiif hidhamanii mana hidhaa keessa otoo jiranii gara halkan walakkaatti Waaqayyoon kadhataanii faarfatan warri hidhaman immoo isaan hin dhaggeefatu turan. 'Dingatas' hamma hundeen manichaa hidhaa raafamutti socho'i lafaa guddaan ta'e; achumaan balbaloonni manicha hidhaa hundinuu banamanii, hidhaan warra hidhamanii hundinuusin hiikaman. (Kitaaba Qulqulluu Ho.Erg.16 :25-27)

Haaluma kanaan faarsaan lafarrattis haalaafi dhimmoota garaa garaa irratti ni faarfatama. Dhimmoonni kun ammoo akka hayyoonni adda addaa jedhanitti faarsaa bakka lamatti qooduun ilaalu. Isaanis: faaruu amantiifi faaruu aadaa jedhamuun beekamu. Faaruu amantii kan jedhamu oggummaa faarsaa baratani, walaloo qophaa'een meeshaalee muuziqaa jabanaa yookaan ammayyaa waliin qindaa'ee bifa barreeffamaan kan dhiyaatu ta'ee; qabiyyeen isaa haala amantii sanaan kan barreeffamudha.

Faarsaan amantii faarfannaa sagalee Waaqayyoo walaloofi yeedaloo walitti dabalani, muuziqaa wajjiin yookaan muuziqaa malee sagalee dhageessisanii, qooqa gara garaatiin faarfachuudhaan, bifa dhuunfaafi waliin ta'uudhaan kan ittiin Waaqayyoon galateeffatan; isa kadhataaniifi ittiin isa jajatanidha. Galmeen jechootaa Hamiid (1996) faaruu yommuu hiiku: wallee, sirba, weedduu, faarsaa / faarfannaa, manzumaa, geerarsa, shoobdoo, mirriysa, darasaa, dhaadannaa jechuun yoo ibsu, Galmeen Jechootaa Afaan

Oromoo Hamiid (1996) faarsaa yoo ibsu "sirba gaariisaa kaasanii sirbuu, daboona loon faarsuu, gochaa gaariidhaan maqaa namaa, Waaqaa kaasuu, sagalee galataa, mararfachuu" akka ta'eti ibsa. Haala walfakkaatuun Warquun, (1993: 63) faarsaa gabaabsee yoo ibsu, jajachuu yookaan mararfachuu akka ta'etti lafa kaa'a.

Yaada Warquufi Kaawwan kana irraa ka'uun Fenigan (1976:167) Walaloon Faaruu Amantii biyya Afriikaa keessa kan guutee jiru ta'uu isaafi isaan kun hundi akkaataa dhiyaannaa isaaniitiin, qabiyyee isaaniitiinfi gochaa isaaniitiin addaa adda akka ta'an ni ibsiti. Faarsaan Amantii WWWY gareedhuma kanatti kan qoodamu ta'a. Faarsaan baa'een kan amantii ta'uu isaa wanti ittiin beekamu ulaagan yookiin akkaataan ittiin hubatamu jiraachuu isaa ni ibsiti.

There are three main ways in which poetry can be regarded as being religious. Firstly, the content may be religious, as inverse about mythical actions of God or direct religious instructions or innovations- secondly, the poetry may be recited by those who are regarded as a religious specialists. Thirdly, it may be performed on occasions which are generally agreed to be religious ones (Fenigan 1976:167-168)

Akkuma yaada armaan olii kanarraa hubannutti Walaloon faarsaa tokoko amantii agarsiisa jechuuf karaalee beekamoo sadii jiru. Tokkoffaa qabiyyeen isaa amantii gochaa waaqayyoon ibsu yookiin kallattiin waa'ee amantichaa kan labsuufi kan barsiisu yoo ta'e, lammaffaa faarfattootaan yookiin beektota amantaatiin kan faarfatamuufi kan afaaniin sammuu qabachuun jedhamu yoo ta'u, sadaffaa faarfannichi yeroo dhiyaatu yookiin faarfatamu walumatti qabaatti ayyaaneffannaaleefi mudannoo garaagaraa jiraatu irratti ta'uu danda'a. Kanaafuu, faarsaa tookko kan amantiiti jechuuf qabiyyee isaafi ergaa isaa irratti hundaa'uun ilaaluun barbaachisaa ta'a.

Faarsaan kennaa tolaa utuu gatii itti hin baasiin, Waaqayyo waldaa kiristiyaanaa Yookii saba isaa ittiin hafuuratti cimsuufi guddisuudhaaf kennaa inni kennu keessaa isa tokkodha (Kitaaba Qulqulluu kakuu haaraafi Moofaa). Daawwitis (1Sen.25:1-3) waa'ee faarfannaa yaada walfakkaataa "...namoota kiraaraan, maaseenqoodhaafi sibiila walitti rukutamee sagalee guddaa dhageessisuun gargaaramanii wanta Waaqayyo isaanitti mul'isu faarfannaadhaan dhageessisan fo'ee addaan isaan baase ..."jedha. Yaaduma kanatti dabaluudhaan, Kitaaba qulqulluu keessaatti waa'ee kennaa hafuura Phaawuloos dubbatu

keessaa (1Qor.14:26) akka dubbatutti “Egaawoo yaa obboloota koo, yeroo walitti qabamtanitti isin keessaa tokko faarfataa, tokko barsiisa, tokko mul’ata qaba... wanti isaan qaban kun hundinuu waldaa kiristiyaanaa cimsuuf haa ta’an” jedha.

Akka yaadawwan kanaatti faarfannaan ergaa mul’ata Waaqayyoo biraa namaaf kennamudha. Qabiyyeen isaa kunis maalfaa irratti xiyyeeffachuu akka danda’u kitaaba faarfannaa Galata Waaqayyoo kana keessaa yommuu ilaalluu Waaqayyoon jajachuufi galateeffachuudhaan kan guutedha. Kanaafuu, faarfannaan amantii Waaqayyoof ulfina kennuu; hojii fayyinaa inni raawwateef isa galateeffachuu; guddummaafi aangoo isaaf isa jajachuu; araara isaa mul’isuudha.

2.5. Fayyadama Afaanii Faarsaa Keessatti

Maalummaan fayyadama afaanii haalaafi bakka kamitti hawaasni akka itti fayyadamuu qabu addeessa. Ayub (2008) akka Clark (1996) wabeeffatetti yoo ibsu “areas language use as places and situation where people do things with language...” jechuun maalummaa fayyadama afaanii maal akka ta’e ibsa. Haaluma kanaan kitaabni Sinoodoosiin Dhiyaa Waldaa Makkaane Yasuus Naqamtee baase keessatti jechoota filatamoo adda addaa ni argamu. Fayyadama afaanii keessatti filannoon jechootaa faayidaan isaan qaban hedduudha. Kanaafuu, faarsaa amantii keessattis dhimma nibahama. Akka Clark (1996) jedhutti, afaan kan qo’atamu haala caasaafi itti fayyadaman isaatini. Caasaa afaanii yeroo jedhamu qaaccessa xinsagaa, xinjechaa, xinhimaafi xinhika afaanichaati. Haata’u malee, fayyadama afaanii qo’achuun akka caasaa afaanii qo’achuu salphaa miti. Kunis, fayyadama afaanii qo’achuun xinqooqa qo’achuu waan ta’eefdha. Akkasumas, qo’annoon fayyadama afaaniifi caasaa afaanii tokko miti. Kanaafuu, qo’annoon fayyadama afaanii haala adda addaan hojiirra oolmaa afaanichaa qorachuudha. Haala kanaan, Liulseged (1994), qo’annoo fayyadama afaanii ilaalchisee akka ibsutti, hawaasa afaan adda addaa dubbatan keessatti seera afaanichaa waliin qaban filachuu kan gaafatudha. Seerichis haala adda addaarratti kan hundaa’u ta’uu isaafi haalootiin kunis naannoo, mataduree, bakka hojiifi kkf ta’uu danda’a jedha.

Gama biroon, haala fayyadama afaanii ilaalchisee, Cooper (1976:184) akka ibsutti

“Itti fayyadama afaanii jechuun xiyyeeffannoo garaagarummaa afaan tokko yookaan looga tokko keessatti haala dubbiin seerlugaan yookaan jechaan uumamu yookaan adda addummaa afaanotaa yookaan loogota gidduutti uumamudha”.

Kanamalees, qo’annoon itti fayyadama afaanii xiyyeeffannoo garaagarummaa xinqooqaa garee murtaawaa tokko keessatti jiru kan ilaalu yookaan haala fayyadamaarratti adda addummaa garee hedduurratti mul’atu kan ilaalu akka ta’e hubachuun nidanda’ama.

Gama kaaniin, fayyadama afaanii jechuun tajaajila afaanni haala adda addaa keessatti qabudha. Haala kana Clark (1996) yoo ibsu, fayyadamni afaanii hojii kamiyyuu keessatti barbaachisaafi murteessaa ta’uu isaa lafa kaa’e jira. Kanaafuu, hojiin fayyadama afaaniirratti hojjetamu, garaagarummaa haala xinqooqaafi hawaasummaa jiru adda baasuufi ibsuurratti xiyyeeffachuu qaba. Kana jechuun, haala itti fayyadama afaanii hunda adda addummaa hawaasaa sababa afaaniin uumamu kan hammatudha. As keessatti, garaagarummaa kan jedhu namni dubbatu sun gosa garaagaraa afaanicha keessa jiru filatee kan dubbatu ta’uu isaati. Fakkeenyaaf, bakka hawaasni tokko afaan adda addaa beekutti, afaan tokko hojii tokkoof afaan biroo immoo hojii gara biroof fayyadamuu danda’u.

Fayyadamni afaanii calaqqee hawaasaa ta’uu isaa, Coulmas (1997) Labov (1976) wabeeffachuun ibseera. Fayyadamni afaanii haala sadarkaa hawaasaafi amala gosa hawaasaa calaqqisiisa. Haaluma kana fakkaatun, Clark (1996) gama isaatiin, itti fayyadamni afaanii walitti dhufeenya hawaasa waliin qaban kan agarsiisu jechuun ibsa. Itti fayyadamni afaanii, adeemsa nama dhuunfaafi hawaasaa kan hammatudha. Kunis, yaad-rimeen fayyadama afaanii haala hawaasaa kamiyyuu keessatti beekumsa gahaa afaanichaa qabaachuu giddu galeeffachu qaba.

Haaluma walfakkaatuun, Wolff (2000) fayyadama afaanii sirriitti hubachuuf gaaffilee akka yoom, eessatti, maaliif akkamitti, maaliin, eenyuuf kkf gaaffilee xinqooqa hawaasaa walqabatan kaasuun hubachuun akka danda’amu addeessa. Fayyadama afaanii yeroofi iddoo murtaa’e tokkotti ragaa baay’ina namoota dubbataniifi afaanota naannoo sanatti dubbataman, haala akkamii keessatti akka dubbataman ilaalchaafi amantii afaanicharratti namni sun qabu kan hammatudha.

2.5.1. Fayyadama Jechootaa

Jechoonni haala qindoomina qabuun yoo ijaaraman dhaggeefataa yookaan dubbisaa itti gargaaramuuf ergaa ifa ta'e dabarsuu danda'a. Faarsaa amantii keessattis fayyadamni jechootaa haala gaarin qindaa'ee kan dhiyaatudha (Paster Dababaa, 2007). Fayyadama jechoota faarsaa keessatti argamanis qorattuun haala armaan gadiin ibsamaniiru.

Qusannoofi filannoo jechootaa: faarsaan bifa walaloon kan dhiyaatuufi jechoota filatamootti waan gargaaramuuf jechoota muraasaan ergaa bal'aa dabarsa. Faarfannaan jechoota baay'ee nama hawwatuun dhiyaata. Akka Fedhasaan (2013:85) ibsutti “Walaloon gosa ogbarruu miidhagina sagalee, filannoo jechootaa, dhikkisa/yeedaloo hubatamaa, walqixxummaa safara birsagootaa, unata sagaleefi duraaduuba jechootaa/sagaleen beekamudha” jedha. Jechootaa faarsaa amantii kitaaba “Galata Waaqayyoo” keessatti argamanis haala armaan gadiin ilaalla. Barnoota afaanii keessatti filannoon jechootaa baay'ee murteessaadha. Haaluma kanaan faarsaan ammoo gosa ogwalaloo keessaa tokko ta'ee barnoota Afaan Oromoo keessatti qooda guddaa qaba. Brumfitfi Carter (1996:78) ”Biyyoota guddachaa jiran keessatti hogbarruun sirna barnootaa keessatti dabalamuun guddina afaanichaaf gahee olaanaa qaba “ jedhu. Qorannoo kana keessattis *filannoo jechootaa (diction)*, *jechoota logaa (dialect)*, *jechoota simboo*, *jechamoota (slang words)*, *jechoota afaan biroo (word from other language)*, *jechoota ogummaa (jargon words)* kan irratti xiyyeeffaman ta'uudhaan faarsaa kana keessatti bal'inaan eeramanii jiru. Filannoon jechootaa kunis jechoota *hiika kallattii qaban* (denotative meaning) fi jechoota *hiika al-kallattii qaban* (connotative meaning) jedhamuun bakka lamatti ilaaluu ni danda'ama. Ergaan faarfannaa kunis hiika kallattiifi alkallattii waan qabuufi yaada ergaan isaa dafee hubatamuufi xiinxala gadifageenyaan ergaan isaanii kan hubataman qabu jechuudha.

Faarfannaan hiika bu'uuraa (conceptual meaning) fi hiika dabalataa (associativemeaning) akka ibsu, Lyons (1995) ibsee jira. Fayyadamni jechootaa faarfannaa keessatti argamu karaa ifa ta'een ergaa barbaade akkuma dabarsu, hiika dhokataas niqabaata. Hiika dhokataa jechuun hariiroo jechi tokko wantoota yookaan taatee hawaasa waliin qabu akka calaqisiisu Lyons (1995) ibsee jira. Kana irraa wanti

hubatamu faarfannaa jechoota aadaa/qooqa hawaasa keessa jiru fayyadamuun ergaa barbaade, dhugaa yookiin taatee jiruun ibsa jechuudha. Kanaafuu, faarfannaan itti fayyadama jechootaa hedduun kan guutamedha.

Irradeddeebii jechootaa: Faarfannaa keessatti irra deddeebiin jechootaa bal’inaan argama. Kun immoo faarfannichaaf miidhagina uumuu keessatti iddoo olaanaa qaba. Irradeddeebiin jechootaa kunis kan argamu sagalee, jechootaafi gaalee walalichaa keessattidha. Sagaleen irra deddeebiin mul’achuu, jechoonni dhuma walalicha keessatti argaman irra deddeebi’amuufi gaaleen walaloo faarfannichaas irra deddeebii qabaachuun gurra dhaggeefataattii waan toluuf gara barnootaatti yoo dabalame barattoota biratti fudhatama argata. Akka Addunyaan, (2014:167) ibsetti “ Irra deddeebiin dhamsagootaa (dubbachiiftuufi dubbifamaa), Irra deddeebiin jechootaafi caasaalee wal qoomanii, filannoo jechaafi kkf. Bakka guddaa qabu jedha” . Haaluma kanaan irra deddeebiin jechootaa faarsaa walaloo keessatti murteessaadha.

Jechoota Simboo ulfina, Safuu,): jechoota simboo jechuun, jechoota haala naannoo isaanii ibsan jechuudha (Geetaachoo, 2011). Faarfannaan amantiis aadaafi wantoota naannoo isaanitti argaman haala gaariin ibsu. Palmer, (1981:153) ” Jechoonni hiika walfakkaatan yookiin walfaallessan qabaachuu ni danda’u” jedha. Yaaduma kana deeggaruun Geetaachoo (2011:57) yoo ibsu “...haala adda addaa irraan kan ka’e hawaasni tokko jechoota akkuma feeten maqaa kan hin dhoofne, kan jechootaan bakka bu’uu hin dandeenye osoo hin taanee safuu yookaan saalfii waan ta’aniifi” jechuun lafa kaa’a.

2.5.2. Malleen Dubbii

Namoonni walquunnamtii yeroo garaa garaa godhaan keesstti wanta yaadan, fedhan, beekumsa, gadda, gammachuu, ilaalchafi kkf. waljijjiiruuf jecha afaan nigaragaaramu. Afaan kunis dhimma dabarsuu barbaadan kallattiinis ta’e al kallattiin akka dabarsan isaan gargaara. Karaa biraan immoo walii galtee saffisiisuuf jecha akkasumas miidhagina haasawaa isaanii eeguuf namoonni malleen adda addaa nifayyadamu. Malleen kana keessaas malleen dubbii isa tokko dha. Yaada isaanii haala salphaafi

dubbataaf akka hubatamuu danda'uuf malleen dubbii barreeffamootaaf dubbii afaanii keessatti ni fayyadamu.

Malleen dubbii ergaa darbu tokkoof ciminaafi si'anummaa kenna. Birhaanuu Maatiwoos (1999:82) "Malleen dubbii akka kaa'utti "Barreeffamaan ala (non literal) wanta tokko waan biroottiin ibsuudha" jedha. Quunnamtii afaaniifi barreefamaa keessatti Malleen Dubbii faayidaa garaagaraa akka qabudha. Isaanis: hiika iftoomsuuf, fakkeenya ifa ta'e dhiyeessuuf, cimsuuf, walitti dhufeenya uumuuf, wantoota lubbuu hin qabnetti lubbuu horuuf, gammachiisuuf akkasumas bashannansiisuufi irra caalaa tajaajila miidhaginaa namootni gadi fageenyaafi bal'inaan akka yaadan gochuudha.

Malleen dubbii sammuu dhaggeeffataa tokkoo keessatti fakkii uumuun akka ergaa sun gadi fageenyaan hubatamu taasisa. Yaaduma kana cimsuun Addunyaan (2014) "faarsaan bifa walaloon dhiyaata; akka walalootti immoo qindoomina jechootaa, dubbii haalawaafi walsimannaa sagalootaatiin kuulamee dhiyaata. Yaada kanarraa wanti hubatamu faarfannaa kanneen walaloottiin dhiyaatan waan ta'eef amala kana calaquisiisa. Malleen dubbii dhugummaa yaada tokkoo kallattiin ibsuu irra wanta hawaasa keessatti kalaqamuun walqabsiisuun fakkii sammuu dubbisaa yookiin dhaggeeffataa keessatti kan mul'isu yookaan kaa'udha. Malleen dubbii fayyadama afaanii keessatti gahee olaanaa qaba. Kana ilaalchisee, Addunyaan (2014:208) irratti yoo ibsu, "Malleen dubbii fayyadama afaanii haala salphaa ta'een dhaamsa tokko kan namootaaf dabarsudha," jedha. Yaada kana irraas kan hubatamu akkuma olitti ibsame, malleen dubbii faarsaa keessatti kan faarfatamu ergaa dabarfachuu barbaadan qaama barbaachisaa ta'etti haala salphaa ta'een dabarfachuudha.

Karaa biraatiin malleen dubbii sadaadhaan waan lama wal moggaa qabun yookaan waan tokko waan biraatiin agarsiisuufi ibsuu akka ta'e hayyoonni tokko tokko ni ibsu. Kennedy, (1987:128) "Malleen dubbii yeroo waan tokko kallattiin dubbannu wanta biraas faallaan ibsuudha" jechuun yoo ibsu Birhaanuu Maatiwoos (1999:82) "Malleen dubbii dalgaatiin waan tokko waan biraatiin ibsuudha. Innis walmorkii, walfakkii, namoomsuu, raajjeffannoofi kkf.qaba." jechuun ibsani jiru. Yaada kanarraa akkuma

hubannutti waan lama walbira qabanii ibsuufi gosoota kanneen of keessaa akka qaban ni hubanna.

Walumaa galatti, malleen dubbii kun maqaa adda addaa haaqabaatan malee yaada kalaqaa yookiin haala namoota hawwatuun fakkii wantoota xiyyeeffannoo barbaadanii walbira qabanii ibsuun karaa salphaa ta'een sammuu namootaa keessatti suuraa kaasu. Kun immoo namni tokko wanta isa bira hin jirre haala salphaan akka hubatuuf isa gargaara. Isaanis: Akkasaa, iddeessa, Nameesaa, Arbeessaa, Fakkoommii, jedhamanii hiikamanii jiru.

Malleen dubbii keessaa tokko **akkasaadha**. Akkasaan gaalee “akka”, ”hanga”, “fakkaata”, “nigaha”, “nimorka” jedhanitti gargaaramee wantoota adda addaa lama walbira qabee ibsuun sammuu dubbisaa yookiin dhaggeeffataa keessatti suuraa kaasa yookiin hubannoo uuma. Akkuma kana faaruun amantiis malleen dubbii kanatti fayyadamee ergaa barbaachisaa ta’e dabarsa. Addunyaan, (2014:208) “Akkasaan ergaa barbaadame waan aadaa hawaasichaa keessatti beekamaa ta’e tokkoon wal bira qabuun dhiyeessuudhaan akka salphaatti hubatamu kan taasisudha,” jedha. Itti dabaluuudhaanis, Birhaanuu Maatiwoos (1999:82) “ Walmorkiin wantoota lama kan adda adda ta’an jecha ‘akka’ yookaan ‘wal’ jedhuun fayyadamuun wal morkisiisuudhaan ni mul’ata” jedha. Haaluma kanaan, yaada hayyoota lamaaniyyuu yeroo ilaallu akkasaa jechuun wantoota lama wal bira qabanii wal dorgomsiiisuu akka ta’e irraa hubanna.

Malli dubbii kan biroon immoo **iddeessa**. Iddeessi amala waan tokko qabu gutummaan guutuutti wantoota biroof kennuudha. Addunyaan (2014:210) “ Iddeessi fayyadama afaanii karaa dhokataa ta’een wantoota waldorgomsiiisa ” jedha. Haaluma kanaan faarfannaa keessattis wantoota hawaasa keessatti beekamanitti gargaaramuun amala wanta tokkoo wantoota biroof kennuun karaa dhokataa ta’een waldorgomsiiisuun dhiyeessa. Wantoota adda addaaf kennuun kan dhiyaatudha.

Gosa malleen dubbii inni biraan **nameessa**. Nameessaan amala namootaa wantoota adda addaaf kennuun kan dhiyaatudha. Faaruun amantiis, haaluma kanaan malleen dubbii kanatti gargaaramee, bineeladootaafi kan biroo bira qabuun wanta hamaafi gaarii adda baasanii akka hubataniif faarfannaa kanaan qabanii ibsu. Addunya (2014:211)

“Wantoonni akka namaatti beela’anii akka quufan, deemanii akka galan, ijaaramanii akka diigaman kan taasisu fayyadama afaaniiti,” jedha. Kanaafuu, fayyadama afaanii keessatti nameessaan amala namootaa, wantootaafi lubbu qabeeyyii biroof kan kennudha. Haaluma kanaan faaruun amantii keessatti amalli fayyadama afaanii kun ni argama.

Arbeessaan: malleen dubbii keessaa tokkodha. Malleen dubbii kun waan tokko ol kaasuun yookiin gadi buusuun kan dhiyaatu yoo ta’u, faaruun amantiis akkuma kana garmalee waa ol kaasuufi gadi buusuun dhiyaatee kan guddummaa Waaqaa ittiin jajatan, guddina maqaa isaa ol qaban, waa hunda danda’uu isaa ittiin ibsanidha. Addunyaa (2014:214) “Waan tokko guddisanii hamma arbaa, kineessanii immoo hanga huubaa taasisuu jechuudha” jedha. Haaluma kanaan faaru amantii keessatti jechootatti fayyadamanii wanta tokko garmalee ol kaasuu yookiin xiqqeessuun waan wanti sun hin taane taasisanii dhiyeessuun jira jechuudha. **Fakkoommii** as keessatti qooda guddaa qaba.

Walumaa galatti, faarsaan Waaqaa akkuma ogwalaloo afoolaa barreeffamaa qaama hogbarruu tokkootti wantoota sammuu dhala namaa keessatti kalaquun yaadolee adda addaa keessatti fakkaattii hawaasni gadi fageenyaan akka hubatan gochuun dhaloota darbe irraa eegalee hanga har’aatti barsiisaa, gorsaa, qajeelchaa, akeekkachiisaa, hubachiisaa tureera.

2.6. Barruu Walfakkii

Bakka kanatti qorannaalee mata duree kana waliin walitti dhufeenya qaban yookiin walfakkaatan kan keessaatti dhiyaatanidha. Kanaafuu, mata duree qorannoo kanaan guutummaa guutuutti kan walfakkaatanii hojjetaman hanga ani dubbisetti kan dhiyaate yoo hin jirre iyyuu, kan mata duree kanatti dhiyaatan ni argamu. Haaluma kanaan, qorattuun qorannoo kanaa waraqaalee qorannoo garaagaraa hojjetaman sakkatta’uudhaan waraqaa qorannoo kana waliin walitti dhiyeenya qabu yookaan walitti dhiyaatu jedhamee kan yaadame haala armaan gadiin ibsamee jira.

Waraqaa qorannoo kan mata duree kana wajjiin walitti dhiyaatan kan digirii lammaffaa inni jalqabaa kan

Fayyisaa (1996) ammoo qorannoo “Historical Challenges in the Development of Oromo Language and some Agenda for Future Research” jedhu irratti gaggeesseera. Kaayyoon isaa hogbarruu Afaan Oromoo yeroo kana sadarkaa maalii irra jira kan jedhu adda baasuufi guddina Afaan Oromoo gara fuula duraatti kallattii agarsiisuu ture. Argannoo isaa yeroo ilaallu ammo og-barruu Afaan Oromoo umurii dhiyoo keessatti kan eegaleefi reefuu ijoollee akka ta’edha. Haaluma kanaan Fayyisaan gara fuula duraatti guddina Afaan Oromoof maaltu hojjetamuu akka irra jiru kallattii kaa’eera.

Immaanaa (2007) mata duree Qaaccessa Qabiyyee Faaruu Amantii Dudhaa Oromoo Naannoo Shawaarratti kan Xiyyeeffate. Kaayyoon isaa faaruu amantii duudhaa oromoo adda addaa funaanuun ibsuu, qoqqooduufi akkaataa haala qabatamaa aadaafi hawaasa oromootti qaaccessuudha. Argannoon isaas, dhiibbaa amnantiileen adda addaa hordoftoota amantii dudhaa oromoo irraan gahaniifi faaruu amantii dudhaa funaane hammam aadaa oromoo akka agarsiisufi kunis badaafi dagatamaa dhufuu isaa lafa kaa’eera.

Tafarii (2011) mata duree “Qaaccessa Ergaa Faaruu Jila Qaalluu Haala Aanaa Baakkoo Tibbee” jedhurratti hojjeteera. Argannoon isaas faaruun jilaa Aanaa Baakkoo Tibbee keessatti hawaasa naannoo sanaa kan gorsu, akeekkachiisu, kan barsiisudha jechuun kaa’eera. Kanaafuu, qabiyyee fi kallattii qorannoo isaattiin kan koo irraa adda godha.

Waasihuun Sanbataa (1993) ammoo mata duree “A Contribution of protestant christianity to the growth of the Oromo language” jedhu irratti qorannoo gaggeesse. Qorannoon kunis mata duree koo waliin hidhata ni qaba. Kaayyoon qorannoo isaa kallattii seenaa oromoon eenyu? Oromoon koloneeffatamee turee? Afaan Oromoo dhiibamee turee? Gaheen amantii kiristaanota pirotistaantii guddina afaan oromoo keessatti akkamitti ilaalama? kan jedhan ibsuu ture. Argannoon isaa akka ibsutti Afaan Oromoo akka miidiyaaf, mana murtiif akkasumas ogbarruu garaagaraaf hin oolle dhorkamee yoo ture iyyuu garuu, waldaan pirotistaantii keessattuu WWWY ittiin lallabamaa, barsiifamaa ture. Lammiileen akka Onesmoos Nasiib, Asteer Gannoo ammoo dursanii hojii misiyoonummaa kiristaanaa keessatti barruulee garaagaraa afaan oromootiin qopheessan; Macaafa Qulqulluu hiikanii dhaloota itti aanuuf gumaachaa guddaa ol kaa’aniiru. Asirraa

ka'uudhaanis tajaajjilli EECMY afaan kana dubbisuuf miidiyaadhaanis ta'e garee garaagaraatiin akka guddatu, babal'atu godhaa akka jiru agarsiise.

Waaqtolaa (2009) barruu eebbaa isaa keesstti mata duree Gahee Faarfannaan Afaan Oromoo kan Amantii Pirotestaantii Guddina Afaan Oromootiif qabu: Waldaa Warra Wangeela Makaana Yesus Itoophiyaa jedhu irratti qorannoo gaggeessee jira. Kaayyoon isaa "Faaruun amantaa pirotestaantii kallattii dagaaginaafi guddina Afaan Oromoof gumaata maalii qabaate?" kan jedhu xiinxaluu yoo ta'u qorannoo qorattuu kan isaatiin adda kan godhu haala fayyadama afaanii faarfannaa kitaaba "Galata Waaqayyoo" qaaccessuu irratti kan xiyyeffate ta'uu isaati.

Qorannoo jarreen kanaa kan kootiin wanti adda taasisu tokkoffaa Immaanaa (2007) fi Tafarii (2011) faaruu Waqaa Dhudhaa Oromoofi qaaccessa Ergaa faaruu jila Qaalluu jedhu irratti qorannoo gaggeessan waan ta'eef jalqabuma irratti kaayyooniifi kallattiin keenya gargar nu taasisa. Lammaffaa irratti kan Waaqtolaa (2009) fi Fayyisaa (1996) akkasumas Waasihuun (1993) kan jara kanaa ammoo, Bu'aa amantiin pirotestaantii WWWY Guddina Hog barruu Oromootiif qabu xiinxaluun kallattii gara fuula duraaaatti hojjetamuu qabu lafa kaa'anii ilaaluun kan kootiin adda isa taasisa.

Walumaa galatti, Qorannoo jarreen kanaa kallattii bu'aa Afaan Oromootiif hojjechuun Kan walfakkaatu Kallattii qorattuun xiyyeeffattee kaateen qaaccessa fayyadama afaanii, qabiyyeefi unka faarsaa irratti waan hin xiyyeeffanneef qorannoo kana kan isaaniitiin adda taasisa.

2.7. Yaaxxina Qorannicha

Yaaxina jechuun adeemsa hog-barruun tokko ittiin hubatamuufi xiinxalamu yemmuu ta'uu faayidaa hog-barruu, walitti dhufeenya barreessaafi barreeffamichaa, dubbisaa, hawaasaa, seenaafi afaan ittiin barreeffamee kan calaqisiisudha. Yaadini toora interneetiirraa argames yaaduma kana yeroo cimsu,

Theory is the process of understanding what the nature of literature is, what functions it has, what the relation of text is to author, to reader, to language, to society, to history. It is not judgment but understanding of the frames of judgment. Jedha. www.thefreedictionary.com/criticism.

Yaaxinaaleen hojiin hog-barruu tokko ittiin qeeqamus hedduudha. Isaan keessaa kan qorannoon kun bu'uureffate yaaxina Dhugummaa (realism) dha. Kanneen armaan olitti barreeffaman keessaa yaaxinni dhugummaa (realism) yaaxina hojiin hog-baruu ittiin qeeqqamu keessaa tokko ta'ee jaarraa 20ffaa keessa hojiirra ooluu kan jalqabedha.

Qorannoon kun kan inni irratti bu'uureffame yaaxxina fayyadamaati. Yaaxinni kun kan bu'uureffame, hiika waan tokkoo beekuuf, ergaa yookaan tajaajila waan sanaa beekuun barbaachisaa akka ta'e dha. Kun immoo xiinxala fayyadama afaanii, afaan guddisuuf hubannaa kennuu irratti gahee guda qaba. Gahee fayyadamni afaanii jireenya namaa keessatti taphatu xiinxaluu keessatti giddu galli isaa yaaxxina fayyadamaafi hojiirra oolmaa isaa kan qo'atudha.

"Applied linguistic is concerned with the promoting our understanding of the role of language plays in human life. At its centers are theatrical investigations real world issues in which language plays leading role." Goldman Rakic (1998).

Jechoota kophaa kophaatti xinxaluun hiika dhabsiisuu waan danda'uuf ykn walii galtee daangessuu waan danda'uuf bakka tokkotti galumsa keessa galchuun hubachuudha. Akkasumas hiika gareewwan jechoota adda addaas yoo galumsaafi tajaajila isaanii hin ilaalle hiika dhabuu ni dandeenya. Kanaaf akka yaaxxina kanaatti hiikkaan jechaa tajaajila galumsaa keessaan ibsama. Jechi tokko bakka bu'aa tokkoofi ol qabaachuu waan danda'uuf galumsa keessatti tilmaamna.

Walumaagaltti, akka yaaxxina fayyadamaa kanaatti hiika faaruu Waaqaa beekuuf, ergaa yookaan faayidaa isaa beekuun barbaachisaadha. Kanaafuu, yaaxxinni fayyadama afaanii faarsaa Waaqaa keessatti gargaaraman hiikaafi ergaan faarfannichaa maal akka ta'e qaaccessuufi hiika itti laachuuf gargaara.

BOQONNAA SADII: SAXAXAAFI MALA QORANNICHAA

Boqonnaa kana keessatti, qabxiileen hammataman: Saxaxa qorannichaa, Madda odeeffannoo qorannichaa, Mala Iddattoo qorannichaa, Filannoo Iddattoo, Meeshaa funaansa odeeffannoo, Mala qaaccessa odeeffannoo qorannichaafaatu wal duraa duubaan dhiyaataniiru.

3.1. Saxaxa Qorannichaa

Qorannoon kun saxaxa ibsaan gaggeefame. Sababa qorattuun akkamtaafi mala ibsaa fayyadamteefis, kaayyoon qorannichaa, qabiyyeefi unka faarsaa qaaccessuu waan ta'eef, odeeffannoo sakkata'a dookimantii irraa argame ibsuurratti xiyyeeffata. Kanaafuu, qorattuun odeeffannoo funaantee qaaccessuuf mala qorannoo akkamtaa, madda odeeffannoo, mala iddattoo, meeshaa odeeffannoon ittiin funaanamu sakkata'a dookimentiifi malli qaaccessa odeeffannoo duraa duubaan ibsameera.

3.2. Mala Qorannichaa

Qorannoo tokko gaggeessuuf, malleen qorannoon itti gaggeeffamu murteessuun barbaachisaadha. Qorannoo kana yommuu gaggeessuuf kaate mala akkamtaatii dhimma bahuun *kitaaba Faarfannaa Galata Waaqayyoo* filatte.

3.2.1. Madda Odeeffannoo

Qorannoo kanaaf madda odeeffannoo kan ta'e *kitaaba Faarfannaa Galata Waaqayyoo* jedhudha. *Kitaabni faarfannaa Galata Waaqayyoo* jedhu kan barreeffame Sinoodoosii arfan Dhiya wallaggatiin yoo ta'u, fuula 154 fi baay'ina faarfannaalee dhibba sadiif digdamii sagal ofkeessaa qaba. Kitaabni kun bara 1994-1996 A.L.H. gidduutti kan maxxanfame yoo ta'u, innis maxxansa shanaffaadha.

3.2.2. Mala Iddattoo

Irraawwatamni yookiin iddattoon qorannoo kanaa *kitaaba Faarfannaa Galata Waaqayyoo* jedhu yoo ta'u, kitaabni kunis kan filatame tooftaa iddatteessuu kaayyeeffataatiini. Haaluma kanaan iddattoo, faarsaa saddeettamii lama (82) madda ragaa faarsaa dhibba

sadiifi digdamii sagal (329) keessaa tooftaa miti carraa tasatiin fudhachuun qaacceessi odeeffannoon duraa duubaan dhiyaataniiru. Ragaan qorannoo kanaaf barbaachisu kitaabicha keessaa argamuu nidanda'a amantaa jedhuu irratti xiyyeeffatameetu.

3.2.3. Meeshaa funaansa odeeffannoo

Qorattuun qorannoo kanaa yogguu gaggeessitu kitaabolee faarfannaa Amantii WWWY Galata Waaqayyoo kan Sinoodoosiin kun qopheessan ilaaluun hojii eegalte. Haaluma kanaan Gara Waldaa Amantoota Makaana Yesus Naqamtee dhaquun mana kitaabaa Onesmoos Nasiibiin mogga'e seenee yogguun ilaalu kitaabni kun Onesmoos Nasiibiin qubee saabaatti bara 1887 jijjiiramee kan barreeffamee jiru yoo ta'u, yeroo ammaa kana ammoo, gara qubee 'laatiiniitti' jijjiiramuun akka namni kamiyyuu dubbifachuu danda'utti tajaajila waldoolee kiristaanaa Makkaana Yasuusiin hoogganaman keessatti tajaajila kennaa kan jiru ta'uu isaa hubatteetti. Qorattuun ragaa barbaachisaa ta'e irraa argachuuf kitaaba kana bakka bittaaafi gurgurtaan kitaabolee waldaa kanaan gaggeeffamu dhaquudhaan kitaaba kana bitachuun kan itti gargaaramtedha. Kitaabni faarsaa kun faarsaalee tajaajila garaagaraatiif oolan dhibba sadiifi digdamii sagal kan qabu yoo ta'u, qorattuun gadi taa'uudhaan erga suuta jettee dubbistee booda, faarsaalee argaman qabiyyee walfakkaataa warra qaban bakka tokkotti fiduun qoqooddee; si'a lammata yeroo dubbistu fayyadama afaanii achi keessatti argaman qaaccessuuf tokkoo tokkoo faarfannaa kibaabicha keessatti kaa'aman ilaaluun akka kaayyoo qorannichaatti qabiyyee argaman mata duree itti qoqqoodamaniin, ergaa isaan dabarsaniifi fayyadama afaanii achi keessa jiru ilaaluudhaan kamtu irra caalaatti faarsicha keessatti calaqisee kan jedhu fudhachuun faarsaalee kanneen kan gaaffilee qorannoo koo wajjiin adeeman filachuun kan qaaceffame ta'a.

3.2.4. Mala Qaccessa Odeeffannoo

Qorannoon kun haala itti fayyadama afaanii, qabiyyee fi unka kitaaba faarfannaa "Galata Waaqayyoo" irraa fudhatame maal akka fakkaatu qoqooduutiin qaacceessuuf kan gaggeeffame ta'a. Malli kun qabiyyee walaloo tokko gadi fageenyaan hubachuuf fayyada. Haaluma kanaan faarsaalee kitaaba Galata Waaqayyoo keessatti agaman

qabiyyee isaan ittiin wal fakkaatan bakka tokkotti fiduudhaan akkaataa ergaan isaanii walfakeenya qabutti bakka tokkotti yookiin toora tooraan akkasumas, jecha jechaan ilaaluu hiika kan itti kenname yoo ta'u, fayyadama jechootaa achi keessatti argaman fakkeenya isaa wajjiin toora tooraan akkasumas ergaa waligalaa eenyummaa waaqaa ibsuu keessatti gahee afaanni qabu tokko tokkoon kan qaacefamedha. Dabalataanis, unka faarsaa kitaaba Galata Waaqayyoo keessatti mul'atan lafa kaa'uun gara fuula duraatti barnoota iddilee keessatti dabaluun unkaafi qabiyyee walaloo tokko qaaccessuu akka isaan danda'aniif gumaacha ni qabaata.

BOQONNAA AFUR: DHIYEESSIFI QAACCESSA ODEEFFANNOO

Walaloon gosa afoolaa ta'ee waa'ee waan tokkoo bifa qindaa'aafi miidhagaa ta'een ibsa. Haala kana Okepwho (1992) kitaaba 'African oral literature' jedhu keessatti waa'ee afwalaloo yoo barreessu walaloofi yeedaloon qindaa'ee dhiyaachuu agarsiisuuf 'songs and 'chants' jedhee kan moggaase fakkaata. kana malees walaloon, walaloo hawaasaa ta'ee kan abbummaa dhuunfaa hinqabne afaaniin darbudha. Haala kana ilaalchisee Fekade (1991:86) yoo ibsu, walaloon dalagaan akkasumas haalli dhiyeenyi isaa yeroo hedduu afaaniin kan darbu walaloo uummataati jechuun ibsa. Gama biraan ogwalaloon gosa aartii yeroo durii kaasee kan jiruufi dhalli namaa baroota dheeraaf gaddaafi gammachuu, amantii, hawwiifi fedhii, haala jiruufi jirenyaa, mudannoo isaanii haala adda addaan itti weeddisaniifi faarsaa turan jechuun addeessa (Zerihun 2000:73). Haala walfakkaatuun jechi afwalaloo jedhu walaloo afaanii kan afaaniin dhalootarraa dhalootatti darbu jechuu yoo ta'u, jecha afaan ingiliiziitiin oral poetry yookaan falk poetry jedhu kan bakka bu'udha. walaloon firiiwwan ogafaanii keessaa isa tokkodha. Imaanaan, (2007:13) yoo ibsu, "...kan afaaniin uumamu, hurruubamuufi dhalootarraa dhalootatti darbu..." jechuun ibsa. Afwalaloon kan Uumamus, kan hurruubamu yookiin dalagamu akkasumas dhalootaaf darbu afaaniini jechuudha. Walaloo barreeffamaafi afwalaloo adda baasuun hiikuun rakkisaa akka ta'e hayyoonni ni ibsu. Sababni isaas walfakkeenya hiika walaloo barreeffamaafi af walalootiif hayyootaan kennamuuti. Akka Fedhasaan, (2013:85) ibsutti "Walaloon gosa ogbarruu miidhagina sagalee, filannoo jechootaa, dhikkisa/yeedaloo hubatamaa, walqixxummaa safara birsagootaa, unata sagaleefi duraaduuba jechootaa/sagaleen beekamudha" jedha. Haaluma walfakkaatuun beektonni tokko tokko walaloon jiran hunduu afwalaloodha jedhu. Haalli akkasii kun hawaasa oromoo birattis kan mul'atudha. Walaloo aadaa Oromoos kan yeedaloo qabus, kan hinqabnes ni jira. Walaloon afoolaa kan dhalootarraa dhalootatti darbu barreeffamaan osoo hin taane himamsa afaaniitiin yookiin dalagaanidha.

Amantiin jiruufi jireenya ilma namaa keessatti bakka guddaa qaba. Amantiin hawaasni kun hordofu kan gaggeeffamu afaaniini. Afaaniifi amantiin walitti dhufeenya cimaa qabu. Jireenyi ilma namaa guyyaa guyyaan dhimmoota garaa garaatiin kan guutamedha. Amantiin muuxannoowwan hawaasaa adda addaa keessatti rakkoolee mul'ataniif

deebiiwwan gara garaa kenna. kanumarraa kan ka'e amantiin kamuu hordoftoota isaa biratti fuudhatama qaba. Amantiin afaanitti fayyadamuun walitti dhufeenya Namaafi Waaqa gidduu jiru kan agarsiisudha. Manneen amantii seera ittiin bulmaataa isaanii irratti hundaa'uun sirna waaqeffannaa isaanii afaanitti fayyadamuun gaggeeffatu, Waaqa barbaadatu, jajatu. Amantiin afaanitti fayyadamuun furmaata (mediated) kennudha. Karaa a ittiin waaqayyoo wajjiin wal argan keessaa tokko faarfannaadha. Waldaa Makaana Yasuus kundhimmoota hawaasaa garagaraa irratti hojiilee baay'ee hojjechaa jiraachuun ishee ni beekama. Kunis bara 1880 irraa kaasee hojiin mishinaroota biyya keessaafi kanneen alaatiin eegalte waaqayyoon afaan sabni dhaga'uu danda'uun tajaajila kan eegalte yommuu ta'u amantii ammoo sirna fayyadama afaanii mataasaa danda'e kan qabudha. Haalli itti fayyadama afaanii dhimmi tokko fala akka argatuuf iddoo guddaa yoo qabaatu hubannoo itti fayyadama afaanii kana dhabuun immoo, dhimma sana dabsuu danda'a. Afaan akka barbaannetti kan itti fayyadamnu miti. kunis itti fayyadama mataasaa danda'e qaba. Kanaafuu, namni tokko waan itti dhagaahame akkasumas waan beeku hunda kan hubachiisuu danda'u afaanitti gargaarameeti. Kunis tajaajila maaliif akka oolu kan agarsiisudha.

Waaqayyo nama uumuun isaa galata akka isaaf galchaniifi ulfina (kabaja) Isaatiifis akka isaaf hojjetaniifidha. Kan ittiin isa galateeffataniifi isaaf hojjetan keessaa tokko faarfannaadha. Faarfannaan kitaaba Qulqulluu keessti namoota garaagaraatiin dhiyaateera. Akka Dababaa (2007:83) jedhutti "Waa'een faarfannaa guutummaa Kitaaba Qulqulluu keessatti bifa adda addaan yeroo dhibba saddeetii (800) ol barreeffamee jira" jedha. Kana keessaa kakuu haaraa keessatti yeroo dhibba afur (400) olmaqaa dhaahamee akka jiru Insaayikilopidiyaan Macaafa Qulqulluu nidubbata. Kana irraa akkuma hubachuun danda'amu immoo, faarsaadhaan Waaqayyoof ittiin hojjechuufi ittiin isa waaqessuu keessatti, faarfannaan hammam bal'inaan qooda guddaa akka qabu agarsiisa (Dirribaa, 2016:12).

Akka Dirribaa (2016:13) "Faarfannaan sirnaafi sabirii adda addaa kan qabudha" jedha. Akka aadaa saba Israa'el keessatti faarfannaan iddoo guddaa qaba. Se .ba'u (15:20) irratti Maariyaam sirbuudhaan Waaqayyoon akka galateeffatte dubbata. Kana jechuun sirbuun Waaqayyoon galateeffachuudha jechuu osoo hin taane, ergaa ykn yeedaloo Waaqayyoon giddu galeessa godhate akkaataa isheefi sabni Israa'eel ittiin ibsatan kan mul'isudha.

Kanaafuu, faarfannaan akkaataa nuti itti fedha keenya ibsannu osoo hin taane ergaan keenya Waaqayyoon giddu galeessa kan godhate ta'ee; ulfina Waaqayyoo mul'isuudhan haala itti namni hariiroo Waaqaafi nama gidduu jiru, afaanitti dhimma bahuun mul'isudha. Macaafa Qulqulluu keessatti namoonni gara garaa yeroo adda addaatti haala keessa jiran faarfannaadhaan ibsachaa turan (Faarasaa 149 :1-3)

Faaraan faayidaa hedduu akka qabu wal nama hin gaafachiisu. Faarfannaan meeshaa Waaqayyoon ittiin galateeffannu keessaa tokkodha. Sagaleen Waaqayyoo akka jedhutti Senaa baraa (20:22) "Isaan faarfannaadhaan galateeffachuu yommuu jalqaban, Waaqayyoo immoo Yihudoota loluu warra dhufan warra Amoon, warra Mo'aabii fi warra tulluu Se'iiritti warra riphani eegan kaasee akka isaan rukutaman in godhe" jedha. Kana malees Yommuu isaan faarfachuu eegalan faarfannaadhaan namoota warra dhiphatan, warra cunqursaan itti baay'ate hidhaa isaanii keessaa baasuuf kan faarfatamudha. Kitaaba Qulqulluu kakuu haaraafi kakuu moofaa keessatti ni mul'ata. Samu'eel isa duraa (16:23) yaaduma kanaan kan wal fakkaatu kitaaba Qulqulluu keessatti Hojii Ergamootaa (16:25) "Gara halkan walakkaatti Phaawuloosiifi Siilaas Waaqayyoon kadhataani faarfatan; warri hidhaman immoo isaan in dhaggeeffatu turan...hidhaan warra hidhamanii hundinuus ni hiikaman" jechuun ibsa. Karaa birattiin immoo faarfannaan kan inni faarfatamu akka amantichaatti duuka buutota yookiin miseensa waldichaa babal'isuuf akka ta'e ni himama. Kanumaan walqabatee faarfannaan jireenya hafuurraa Waaqayyoo keessatti argame ittiin jajachuufis ni faarfatama. Dhumarrattis, faarfannaan jireenya amantootaa ni gorsa, barsiisa ni qeeqa, kkf. Qolosaayis (3:16); Efeesoon (5:19)

Haaluma kanaan odeeffannoo sakkata'a dookimentii irraa funaanametuu dhiyaachuun qaacefaman. Faarsaa Amantii kitaaba Galata Waaqayyoo WWWMY kanneen sirna garaa garrafi haala garaa garaa irratti gaggeeffaman faarsaa waaqummaa ulfina Waaqayyoo mul'isan, kan galata ittiin dhiyeessan, kadhannaa ittiin kadhatan, sirna fuudhaafi heerumaa gaggeessan, sirna awwaalaa kan ittiin gaggeessan of keessatti qabatee jira. Qabiyyeen walaloo faarfannaa Amantii Kitaaba Galata Waaqayyoo WWWMY keessatti gaggeefaman kaneen bakka garaagaraafi yeroo garaagaraatti faarfatamutu qaacefama. Qorannoon kun yaadiddama Tajaajilaa bu'uureffachuun kan adeemsifamedha. Walaloon faarsaa amantii yaaxxina fayyadamaa irratti hundaa'uun gooroofi goorootti qoqqoodamanii xiinxalamaniiru. Fayyadamni afaanii faarsaa amantii

kitaaba Galata Waaqayyoo WWWY garaagaraa, hariiroo Waaqaafi nama gidduutti adeemsifamuuf murteessaa kan ta'an qabiyyee/ergaa adda addaa of keessatti ni qabaatu. Kanarraa ka'uun mala qoodiinsa qo'attoota tokko tokkotti gargaaramuun kanneen qo'annoo kana faana adeeman fudhachuufi qabiyyee faaruu amantii WWWY Kitaaba faarfannaa Galata Waaqayyoo irraa funaanaman xiinxaluun, faarsaa kana keessatti afaan akkamitti itti gargaaraman fayyadamni malleen dubbii faarsaa kana keessatti hariiroo Waaqaafi namaa mul'isuu keessatti gahee isaan qaban haala armaan gadiin qaaceffamanii jiru.

4.1. Qabiyyee Faarsaa

Faarsaan Waaqayyoo kan dhiyaatu ta'ee, warra kaaniif waa'ee Waaqayyoo karaa ittiin ibsinudha. Waaqayyoon yeroo faarfannaan galateeffannu, jajannu tokkoffaa kallattiin yookiin namoota birootti waa'ee isaa dubbachuun jajachuu dandeenya. Jajannaa keessatti waa'een eenyummaa Waaqayyoo xiyyeeffannoo guddaa qaba. Jajannaan kan hundaa'uu qabu miira keenya irratti hundaa'ee osoo hin taane guddummaa fi kan hin jijjiiramne ta'uu isaa irrattidha. Far. (103:1).Qabiyyeen ergaa ijoo barreeffama tokkotti gargaaramne dabarsinu yoo ta'u faarfannaa kitaaba faarfannaa Amantii WWWY gargaaramuun ergaa garaagaraa dabarsuun ni danda'ama.Unkaafi qabiyyeen faarfannaa tokkoo kan walitti hidhamanidha. Ukni walaloo tokkoo haala bifa walaloo sanaa jechoota miidhagoo yaada bal'aa of keessatti qabataniin kan dhiyeessu yoo ta'u qabiyyeen ammoo keessi isaanii maal akka fakkaatan kan ibsudha. Kana jechuunis qabiyyeen faarfannaa tokkoo, caasaa isaanii waliin qindaa'uun, ergaawwan ijoo haala hawaasaa, amantiin qabuun irratti dabarsu.

Karaa biraatiin, qabiyyeen, haala fayyadama afaanii dhokataa ta'een namni Waaqatti rakkoo, dhibee, waan jiruufi jireenya isaa keessatti humna isaatii ol ta'eefi gammachuu isaa keessattis ergaa ittiin dabarfatanidha. Amanan amantii isaatiin bulus rakkoowwan isa quunnameef furmaata argachuuf, akkasumas ergaa dhokataa adda addaa ibsachuuf faarfannaa amantiitti gargaaramu. Walaloo faarfannaa amanti kitaaba Galata Waaqayyoo WWWY namoonni gargaaramuun ni kadhatu, galata Waaqaaf nidhiyeessuu, olaantummaa Waaqa/raajii Waaqaa, abdii Waaqaafi kan kana fakkaatan ibsu. Kana

malees, qabiyeen faarfannaalee amantii WWWMY malleen dubbii (nameessuu, akkasaa, bakkuusaa...) gargaaramuun hariiroofi eenyummaa Waaqayyoo faarfannaa gargaaramuun namootaa ibsu.

Walumaagalatti, qabiyyeen faarsaa amantii kitaaba Galata Waaqayyoo WWWMY ergaa garaagaraa dabarsu. Kunis faarfannaan dubbii waaqayyooti; dubbiin waaqayyoo immoo, human guddaa qaba (Ibr.4:12). Akkasumas, faarfannaan meeshaa jabaa karaa namoonni ittiin bifa addaa addaafi haala adda addaa keessa taa'anii waaqayyoo wajjiin ittiin wal arguu danda'an akka ta'e namahubachiisa. Kanaafuu, qabiyyee faarsaalee hunda waliin gahuun waan hin danda'amneef xiyyeeffannoon qabiyyeewwan gurguddoo shan irrati kennameera. Isaanis faarfannaa Ulfina waaqummaa Waaqaa agarsiisan, faarfannaa kadhataa, faarfannaa galataa, faarfannaa gaa'eelaa, faarfannaa sirna awwaalaa agarsiisnidha. Isaan kunis tokko tokkoon akka armaan gadiitti dhiyaateera.

4.1.1. Faarfannaa Ulfinaa

Faarfannaan kun waa'ee waaqayyoo guddina isaa, hundaa danda'uu isaa, fayyisuu isaa, qulqulluu ta'uu isaa, kan bara baraa ta'uu isaa, olaantummaa maqaa isaa waan hudumaa irratti qabu, walumaa galatti eenyummaa waaqayyoo kan ittiin mul'isanidha (Far.33:1-3;Isa.6:3-4).Waa'ee guddina isaa namoota lafarraa qofa osoo hin ta'iin eergamoonni waaqa irraas utuu addaan hin kutiin yeroo hundaafi bara hundaa ni faarfatu (Esa.6:3-4). Macaafa Qulqulluu kakuu haaraa keessattis ergamoonni faarfannaa akkasiitiin waaqayyoon galateeffataniiru (Luq.2:13-14).Waaqayyoon waaqqessuu keessatti hojiin kristaanotaa inni guddaan tokko waaqayyoon guddina isaaf hojjechuufi ol-ol qabuudha. Kanaafuu, akka Amantii Waldaa Warra Wangeelaa Makaane Yasuusitti Waaqayyoo guddaa, danda'aa, jabaa waan tokko raawwachuufi dhiisuuf aangoofi dandeettii kan qabu waan ta'eef, dhugaa kana kan ittiin ibsan faarfannaa hedduutu jiru. Faarfannaan itti aanus kanuma agarsiisa.

- (1a) Humni Waaqayyoo guddaadha
Yaa namootaa,
Irreen gooftaadha cimaadha,
Yoo amannes yoo isa mamnes
Yaa obbolootaa,
(kitaaba faarfannaa galata waaqayyoo 63:133)

Ergaan kallattiin faarfannaa kana keessatti argamu Waaqayyo irreen isaa cimmaadha. Humna Waaqayyoo beeksisuuf jechoota akka ‘guddaa’ fi ‘cimaatti’ gargaarama. Kunis fayyadama jechootaa waliin deemanii hiika walfakkaatu qaban ittiin barsiisuuf gargaara. Haaluma kanaan Ulfinni Waaqayyoo hangam akka ta’e ittin hubachuun ni danda’ama. Gaaleen “yoo amannes,” yoo isa mamnes” jedhu kun waaqni guddaa ta’uun isaa nama hin shakkamu. Irreen Waaqayyoo jabaa ta’uu isaa akka namni kaan immoo osoo hin shakkiin fudhatuuf sagalee gara laafina qabuun faaruun amnsiisuu yaala. Haala fayyadama afaanii faarfannaa kana keessatti ulfina Waaqaa agarsiisu keessatti namni attam godhee afaanitti gargaaramuun hariiroo isaa fi Waaqa gidduu jiru mul’ise kan jedhufi fayyadama afaanii keessatti qindoominaafi filannoo jechootaa ni addeessa. Kun immoo barnoota afaan oromoo keessatti faayidaa guddaa qaba. Brumfit, Carter, (1996:78) yoo ibsan, “Biiyyoota gudachaa jiran kessatti ogbarruun sirna barnootaa keessatti dabalamuun guddina afaanichaaf gahee ol’aanaa qaba,” jedhu.

(1b) Inni gooftaa jiraataa dha,
Aangoon isaa baay'ee cimaadha,
Baraan kan hin geeddaramn
Humni isaaguddaa dinqiidha.
(kitaaba faarfannaa galata waaqayyoo 63:133)

Waaqayyo humna qabeessa, kan waan hundumaa aangoofi humna isaatiin bulchuu kan danda’udha. As keessatti fayyadamni jechootaa argamu (t.1fi.t.3) keessatti jechoota akka guddaa, cimaa yoo ta’u jechoonni kun lamaan tajaajila afaanii keessatti hanga waan tokkoo agarsiisuuf kan itti gargaaramnudha. Kanaafuu, faarsaa kana keessatti namni fayyadama jechoota akkasiitti dhimma bahuun waan tookko garmalee addeessa. Namni yoo” amanes” “amanuu” baatus gaaleen jedhu jechoota faallaa irraa kan ijaarame ta’ee yaada faallaa lama waa tokko fudhachuufi dhiisuu wajjiin walqabsiisee waaqni kun gooftaa jiraataa ta’uu nuti agarsiisa. As irratti gaaleen “Aangoon isaa cimaa dha”Jedhu eenyummaa Waaqayyoo kanneen ibsan keessaa waaqummaan Waaqayyoo bara dheeraa akka ta’e, hunduu harka isaa ta’uu, barri mootummaa isaas dhuma kan hin qabne jechuudha. kanas (Luq.1:33) irratti aangoon namaa irraa ittiin addaan baasuun “barri mootummaa isaas dhuma hin qabu” jechuun ibsa. Jechoota kanneen ulfina Waaqayyoo

ittiin mul'isuuf itti gargaaraman kun jechoota idilee ta'anii ergaa bal'aafi hubannoo gadi fageenyaa akka qabaannuuf kan kaa'aman waan ta'eef karaa barnoota idileefi amantiin illee bu'aa guddaa guddaa afaanichaaf buusuu ni danda'u.

(1c) Uumaa Waaqaafi lafaati
Inni mootii moototaati,
Bara baraan kan hinduune,
Innoo kan hindiddiiramne.
(kitaaba faarfannaa galata waaqayyoo 63:133)

Akkuma walaloo kana irraa hubannutti Waaqayyo mootiidha. Mootii moototaa bara baraan kan jiraatu, kan hin dune, kan hinjijjiiramne jechuu isaati. Sababni isaas mootonni biyya lafaa kana irratti argaman ni dulloomu, ni du'u, ni jijjiiramu waaqni garuu akkas miti. Waaqni ijaan hin mul'atu, harkaan hin qaqabatamu garuu jiraataa dha. Faarsaan itti aanu waaqummaa Waaqaa/Ulfina Waaqaa keessatti hafuurri qulqulluun iddoo guddaa qabaachuuagarsiisa. Hafuura qulqulluu jechuun Waaqa jechuu akka ta'e ni himama. Hojii Waaqayyo hojjetu hafuurri qulqulluunis hojjechuu ni danda'a. Sababni isaas 'Waaqayyo hafuura kan waaqeeffamus hafuurani.' jedhamee kitaaba qulqulluu keessatti ibsamee jira. Faaruun itti aanus kanuma mirkaneessa.

(1d) Kottu hafuura qulqulluu,
Lubbuu kootiif ifa kenni,
Siifis akkaan jiraadhutti,
Ifa jireenyaa naaf kenni,
Karaa qajeelaatti nageessi,
Anoo suman eeggadhaa.
Guyyaa hundumaa na eegi,
Fittee seexanaa naoolchi,
Yaa'ii ergamoota isaas,
Keessa koottis dhugaa ba'i,
Nama Waaqayyoo akkan ta'e,
Kan inni fayyifate.
(kitaaba faarfannaa galata waaqayyoo 102:225)

Walaloo kana keessatti hafuurri qulqulluun akka kitaaba faarfannaa Galata Waaqayyoo ibsutti Waaqa faana aangoo walqixa kan qabuufi waan hunda kan namaa gochuu danda'u ta'uu isaa kan nutti agarsiisu yoo ta'u, (t.8.) jechi "fittee" jedhu hamaa yookiin "kiyyoo seexanni kaa'u" jechuu yoo ta'u, kanas Waaqayyo waan hundumaa oolchuu danda'uu

isaa nutti agarsiisa. Wana ijaan mul'achuu hin dandeenye kan arguu danda'u, akkasumas Waaqaafi hafuurra qulqulluu biraa yoo ta'e malee gargaarsifi miidhaan namarra gahu tokkollee akka hin jirre nutti agarsiisa. Akka amantoota kanaatti waanti otuu Waaqayyo hin beekiin ta'u tokkollee akka hin jirredha. (t.6) irratti macca lafaatii wajjiiniin kan jedhu kun umama lafa kanarra jiru mara yookiin saba baayina namootaa agarsiisuuf itti fayyadamanidha. Qabiyyee walfakaatu kan qaban walaloowwan garaagaraatu jiru.

1(e) Galata kee goofaa

Waa'ee guyyaadhaafi halkanii,

Waa'ee ganamaafi galagala

Yeroo dhufanii darbanii,

Ulfina kee fi galata kee,

Macca lafaatii wajjiiniin

Haa dubbatan galata kee,

Nurra haa jiraatu eegumsi kee

Nu wajjiin haa turuu ergamaan kee.

Inni rifeensa lakkaa'a,

Kan mataa keenyattii bu'u,

Inni nyaata nuuf in kenna,

Dhugaatiis yommuu dheebonnu.

(kitaaba faarfannaa galata waaqayyoo 76:164)

Akka amatii kanaatti Waaqa akka Uumaa isaanitti waan hubataniif seeroota umamaa hedduu gochaafi to'annoo isaa jala jiraachuu isaanii faaruu garagaraatii gargaaramuun ibsa. Haaluma kanaan waaqni seerota umamaa kan akka halkaniifi guyyaa, adda baasuu, yeroo/barri dhufee akka darbu gochuufi wantoota iccitii Waaqaatiin raawwataman gochuuf dandeettii qaba. Haalli kunis faarfannaa armaan oliitiin ibsamee jira. Gaaleen” rifeensa lakkaa'uu” jedhu jechamadha. As keessatti kan inni nutti mul'isu Waaqayyo danda'adha, waan hundumaa gochuu ni danda'a.Yaada jedhu yoo qabaatu akka aadaa hawaasichaatti rifeensa lakkaa'uu jechuun waan hin danda'amne hojjechuuf yaaluu yookiin huuba waan xixiqqoo funaanuu jechuudha. Kanaafuu, Waaqayyo isa namni hin dandeenye humna isaatiin gochuu ni danda'a jechuun ibsameera.

4.1 2. Faarfannaa kadhataa

Akkuma beekamu bakka garagaraatti rakkoolee humna ofiitii ol ta'ee kan akka dhibee irraa fayyuu, balaa adda addaa jalaa dandamachuu, murtee dhugaa argachuu, rakkina dhuunfaa, maatiifi biyyaa, qalbii diddiirachuufi rakkoolee biroo jalaa bahuuf Waaqa isa hunda beeku, danda'u, bakka hundatti argamu duratti dhiyaachuudhaan fedhii keessa ofii Waaqayyootti ittiin himatanidha. Haaluma kanaan amantoonni amantii kanaa Waaqa amanachuudhaan rakkoolee isaaf furmaata argachuuf faaruu kadhannaa Waaqaafi hafuura qulqulluu agarsiisan hedduutti gargaaramu. Faarsaan kadhannaa ibsan yeroo marayyuu ni faarfamu. Fakkeenyi faaruu kunneeniis akkuma armaan gadiitti ibsamaniiru.

(2a) Kottu Hafuura Qulqulluu,
Lubbuu kootiif ifa kenni,
Siifis akkan jiraadhutti,
Ifa jireenyaa naa kenni,
Karaa qajeelaatti na geessi,
Anoo sumaan eeggadhaa.
(kitaaba faarfannaa galata waaqayyoo 102:25)

Amantoonni gara waldaa yogguu dhaqan Waaqayyoo itti dhiyaatee rakkoo isaan qaban irraa akka isaan furuuf bakka tokkotti walitti qabamanii ni faarfatu Waaqa ni kadhatu. Yeroo sanatti hafuurri qulqulluu gara jireenya namootaa dhufuun karaa saaqeefii namni cubbuu hojjete sun hafuurra qulqulluun akka isaaf dhiisuuf himatudha. Faarsaa kana keessatti fayyadamni jechootaa haala waliin deemaniin qindaa'anii jiru. Kunis barnoota idilee keessattillee jechoota waliin deeman barsiisuuf ni gargaara.

(2b) Qoraattiin latee na hudhuu ga'eera,
Raareen cubbuudhaa na liqimsee jira,
Kana oluudhaaf homtinuu na hin gargaaru,
Humnakeen malee tokko illee hin hofkaluu.
(kitaaba faarfannaa galata waaqayyoo 120:264)

Faarfannaan arman olii kun kan inni agarsiisu namni cubbuutti erga kufee booda Waaqayyoon dhiifama gaafachuuf, cubbuu jireenya isaa liqimsee jiruuf furmaatni Waaqayyoo malee nama akka hintaane faarfannaa itti fayyadamudha. Cubbuun akka amantii kanaatti fuula Waaqayyoo duraa kan nama fageessudha. Cubbuun faallaa

dhugaati. ”Waaqayyo dhugaadha“ ”dhugaan “ammoo hin sobu, cubbuu hin hojjetu, haxxummaa, hin qabu. Kanaafuu, cubbuun faallaa dhugaa hojjechuu waan ta’eef Waaqa irraa nama fageessa. Akka Tafariin, Bartels (1983:34) wabeeffachuun kaa’etti “Cubbuun faallaa safuufi dhugaa ta’uyyuu; amantaa kamiyyuu keessatti waan waaqni jaallatu; namni ni jaallata”jedha. Faarsaa kana keessatti (t.1fi2n) nameessuufi arbeessuu gargaaramee cubbuun isaa akka biqiltii guddatee, akka dhoqqee laga caffee yoo qabe gadilakkifne waan itti ta’ee jiruuf kana keessaa humni na baasuu danda’u si qofa waan ta’eef na gargaari jechuun Waaqa kadhata. Nameessuufi arbeessaaun bakka kanatti argaman kunneen hangam garaa namaa akka raasan hubachuun dandaa’ameera.

(2c) Borofni bishaan akka yaadu

Waaqayyo anis sin yaada,
Lubbuun koo Waaqayyoon fedhee,
Waaqayyoon arguuf dheebote.
Gara Waaqayyootan iyya,
Abdii kan biraa hin qabu,
Gara isaattan kaadha malee,
Gara qooda jireenya koo.
Yaa lubbuu ko maaf gaddita,
Maalumaafis na dhiphifto,
Waaqayyoon abdiin faarfadhu,
Isa fayyina siif kennu.
Yoo rakkinni natti dhufes,
Waaqayyo koo na gargaara,
Anis isa nan kadhada,
Fayyisaa koo nan faarfadha.

(kitaaba faarfannaa galata waaqayyoo 120:265)

Faarfannaan kun nama keessoo isaatti boqonnaa hin qabne jechuunis nagaafi tasgabbi lubbuu kan hinqabnee; waan inni barbaade kan hin guunneef, isa akkasii kana immoo qabeenyifi bu’aan biyya lafaa boqochiisuu akka hin dandenye hubachuudhaan lubbuun isaa Waaqa akka barbaaddattu lubbuu isaa waliin haasa’aa faarfachuun Waaqa ittiin kadhata. Kanas (t.9-12) ilaaluun ni danda’ama. Faarsaa kanaa keessatti fayyadama jechootaa malleen dubbii akkasaa gargaaramee, Lubbuu Waaqayyoon arguu dheebotteefi Borofa bishaan dheebotte walmorkisiisuudhaan dhiyeessa. Kana jechuunis lubbuun namicha kadhannaa gaggeessaa jiru kanaa ammoo amala Borofatti fakkeeffamee dheebuu bishaaniifi lubbuu ammoo Waaqayyoon dheebottu utti agarsiisa. ”Borofni” bineensa

bosonaa keessaa tokko taatee amala isheen qabduu yoo ilaallu garmalee kan bishaan dheebottu, sodaattuu, baay'ee kan fiigdu, jajjabee kkf. dha. Haaluma kanaan sababii cubbuu isaa lubbuu Waaqa arguu dheebotte walbira qabuun ibsaa; sodaattuu ta'uun ishee immoo nan adamsamaa, lubbuu koon dhaba soda jedhurraa ka'uun guyyaa baatee kan bishaan hin dhugne, bir'ataa kan jiraattudha. Kanaafuu, lubbuun kunis sababa cubbuu isaa Waaqayyo na balleessa jedhee waan yaaduuf haala akkasiitiin faarfachuun Waaqayyoon dhiifama kadhata. Gaaleen "fayyisaa koo", "Waaqayyoo koo" jedhu kun sagalee mararteedhaan Waaqayyoon kadhatee garaa laafisachuf fayyadama jechootaa keessaa qooda maqaalee abbummaa agarsiisanitti dhimma bahe jira. Kanas gara barnoota idileetti yoo fidne karaa salphaatiin haala qabatamaa hawaasa keessaatiin barattoota hubachiisuu akka dandeenyu nutti agarsiisa.

(2d) Yesu na bira hin darbin
 Adaraa kottuu,
 Warra kaan yommuu barbaaddu,
 Anas yaadadhu.
 Yesu kiristos adaraa kottuu,
 Warra biraa yommuu kaafu,
 Anas yaadadhu.
 Kunoo gara keen nan dhufa,
 Waa himachuu dhaaf,
 Dhibee koo naaf hubadhu ka,
 Yaa fayyisaa ko.

(kitaaba faarfannaa galata waaqayyoo 120:267)

Faarfannaan armaan olii kunis namni kamiyyuu sooreessas haa ta'u hiyyeessa hojjetee waanum argateen buluuf wantoota bu'uura ta'an keessaa tokko fayyaadha. Keessumaa immoo, lubbuun lafa kanarra turuuf fayyaa qabaachuun dirqama. Namni fayyaa qabu humna isaan hojjetee buluu danda'a. Waan hundumaa guuttatee jiraachuu kan hin barbaanne hin jiru.garuu, wanti dursu ni jira. kanaafis fakkaata faaruun kun hunda caalaa 'fayyaa naaf kenni ati qoricha kooti' jedhee kan kadhata. Walumaa galatti namni jireenya isaa keessatti gargaarsi Waaqayyoo akka isa barbaachisu rakkinni garaagaraa yoo isa mudate gargaarsi Waaqaa akka isa barbaachisu (t.9) irratti ibsamee jira. Namni cubbuu hojjechuu hin oolu garuu, Waaqayyo, namni cubbuu hojjetee fuula isaatii akka badu waan hin barbaanneef waan ittiin fayyisu qopheesseef. Faaruun armaan gadiis kanuma ibsa.

- (2e) Seexanni duruu diina keenya,
Amma iyyuu in qora yaada keenya,
Jal'inaan guutuuf garaa keenya,
Ati nu oolchi uumaa keenyaa.
Warra jalqabaa wallalchisee
Karaa waaqayyoo irraa kaachise,
Jennata keessaa isaan baasee,
Ayyaana Waaqayyoo dhabsiise.
Waaqayyo garaa itti hin jabaatne,
Baduu ijoollee isaatii hin jaallatne,
Karaa ittiin fayyisu qopheessee,
Ilmasaa erge bara booddee.
(kitaaba farfannaa galata waaqayyoo 122:271)

Haaluma kanaan, namni bakka Waaqayyo jiraadhaa jedhee haala mijeeseef keessaa seexanaan gowwomfamarii, yaada Waaqayyoo fuulduratti isaaniif qabu hubachuu dhabuudhaan akka 'jannata' keessaa Waaqayyo isaan baase (t.7) irraa hubachuu ni dandeenya. "Jannata" jechuun lafa dhiphinni hin jirre waan Waaqayyo isaaniif qopheesse lafa itti taa'anii nyaatan, yaaddoo tokko malee jiraatanidha. Ergaan kallattii isaa, Seexanni yeroo jalqaba namni uumame sanatti nama gowwomsuudhaan jannata keessaa baase har'as namni Waaqatti akka hin bulle, tooftaa ittiin adda baasu waan qabuuf, namni Waaqayyo hojii diinaa kana irraa 'na oolchi' jedhee Waaqa isaa yommuu faarsuun kadhatu argina. Walumaagalatti, faaruun armaan gadiis qabiyyee walfakkaatu ni qabaatu.

- 2f) Kottumee yaa yesus kottumee gara koo,
Rakkoo koo ilaali yesuus fayyisaa ko,
Ani fannoo kee jalatti jilbeeen fadheen jira,
Imimmaan koo ilaali ilaali abdiin koo sibiraa.
Funyoon biyya lafaa miilla koo na xaxa,
Foonni na kuffisuuf gadoodee maraata,
Seexanni kiyyoo isaa anaaf qopheeffataa,
Maaloo yaa yesus ko ati na oolchika.
(kitaaba faarfannaa galata waaqayyoo 128:283)

Toora tokkoffaa keessatti gaaleen " kottumee yaa Yesus " fi " kottumee gara koo" birsagni /-koo/ jettu kun sagalee laafaadhaan waan barbaadan yookiin dhimma himachuu barbaadan sana kadhachuufi argachuuf birsagni kun dhimma itti bahame. "Gaaleen rakkoo koo" fi "fayyisaa ko" jedhu keessatti kan waa himachaa jiru nama isa rakkina qabu, cubbamaa, rakkoo isaaf furmaata barbaadu agarra. Itti aansuudhaan immoo kan

dhimma barbaadameef sana guutuu danda’u sanatti akkaataa itti dhimma sana dhiyeeffatan kan agarsiisudha. Kanas addaan baasuudhaaf birsaga /ko, koo/ gargaaramuun xiyyeeffannoo agarsiisuuf maqaalee jechoota waliin deeman faana hirire.

4.1.3. Faarfannaa Galataa

Galata jechuun kan namoonni dhuunfaan yookiin gareen ta’uun gochaa Waaqayyoo isaaniif godhee afaaniin yookiin aarsaa dhiyeeffachuun galata itti Waaqayyoof dhiyeessanidha. Faarfannaan kun kan namni yeroo waan barbaade argatu, dhukkuba yookiin dhibee isaattii Waaqayyoo yommuu isa furuufi kadhannaa isaaf yommuu deebii argatu, Oolmaa Waaqayyoo yaadachuudhaan kan ittiin isa galateefatudha. Akkasumas gara fuula duraattis anaaf ta’a jedhee amantiidhaan waan Waaqayyoo irraa abdachaa jiruuf gammadee, keessa namumaa isaafi lubbuu isaa irraa kan namni ittiin isa galateeffatudha (Far. 103: 1-2, Far. 13:6, Neh.12:27; 103:1-22, Ef. 5:19-20 Yaq. 5:13) kana keessatti oolmaa Waaqaa waamanii dhageesiffachuufi taateen isaanii kun immoo fiixaan akka isaaniif ba’uuf faarfannaatiin hooqubaa Waaqaaf itti galchanidha. Namni Waaqa kadhatee furmaata biraa argate Waaqaaf galata galcha.

(3a)

Si galateeffanna Waaqayyoo abbaa keenyaa,
Waan ati nuuf taateef irkoo fi da’oo keenya,
Si galateeffanna ammas daddaballee,
Hundaa kan danda’u hin jiru simalee
Utuu jooraa jirruu jireenyaWallaallee,
Yesus nuuf gadditee baduukeenya ilaaltee,
Dukkanicha keessaa ifatti nubaafte,
karaa jireenyaas kunoo nu barsiifte.

(kitaaba faarfannaa galata waaqayyoo 137:306)

Faarsaa kanarraa akka hubachuun dandaamutti galanni waaqayyoo sababa gochaan ta’eef osoo hin taane akka faarfannaa kanaati qindoomina jechootaa faarsaa keessaatti. Jireenya karaan jireenyaa nama harkaa badee, jooru(t.7) keessatti Waaqayyoo gara jireenyaatti deebise (t.7) dukkana keessaa ifatti nu baaste jechuun jireenya badiisaa irraa jireenya jiraachuutti nu dabarsite jechuu isaa yoo ta’u, gaaleen dukkanicha keessaa ifatti nubaafte, jedhu kun ammoo, dukanni tokkoffaa, hojii seexanaati, cubbuu, biyya lafaa kana irratti yeroo jiraannu akkuma kristoos biyya lafaa mo’eera jedhee fannifamuu

isaatiin ilmaan namaa hundaaf lubbuu isaa dabarsee kenne joora seexanni hafuuraan irratti gaggeessitu keessaa na baafte hundaa kan danda’u hin jiru simalee eenyummaa waaqayyoo karaa ilma isaa Yesus kiristoosiin mul’ate agarsiisa.

(3b)Si haa galatu (2) yaa abbaa ko,(2)
Si haa faarfatu (2) arrabni koo,(2)

Gooftaa galata kee Maqaan kee haa Ulfaatu,
Deebii kadhannaa isaa Saba keef kan laattu,
Kan si gaafataniif deebii dhugaa laatee,
Eebbaa fi ayyaana kee saba keef baay’iftee.

Bineensonni bakkee si galateeffatu,
Uumamni harka keeti ulfina siif laatu,
Teessoo keerra teessee kan diina ifattuu,
Yaa arjaa garraamii maqaan kee haa Ulfaatu.

Waaqayyoo kan Abiraham isa Kan Eliyas,
Iddoo hundumaattuu human Kee mul’isi,
Qulqulluu hafuura keen ati Nu qulqulleessi,
Guyyuma guyyaatti kottuu Nu haaressi.

Galanni kan keeti yaa WaaqayyooAbbaa,
Saba keef ergitee irree kee isa jabaa,
Diina dhidhimsitee saba kee baay’ifte,
Hafuura kee dhugaa irratti dhangalaafe.

(kitaaba faarfannaa galata waaqayyoo 140:310)

Akka faarfannaa kanaatti namoonni Waaqayyoon dhimma isaaniif kadhatanii deebii dhugaa akka irraa argatan beekanii Waaqayyoon galateeffachuu isaaniifi bineensonni bakkee illee galateeffachuu, Waaqayyoo ammoo, teessoo isarra taa’ee diina ifachuu isaarraan kan ka’e umamni lafarraa hundinuu Waaqa garraamii, arjaa kanaaf galata dhiyeessu. Akka (t.12) keessatti ibsametti “garraamii” jechuun kan namaaf nahu jechuu yoo ta’u; “arjaa” jechuun ammoo, osoo “hinsassatiin” yookiin hin qusatiin qabeenya qaban namoota hundaaf kennuudha. Haaluma kanaan Waaqayyoo Uumama isaa hundumaa otoo wal hin caalsisiin ija tokkoon akka ilaalu hubachuun faarfannaa dhiyaatedha. Karaa biraatiin ammoo, fayyadama afaanii faarsaa kana keessa jiru yoo ilaalle garraamii, arjaa, dhugaa, jabaa, qulqulluu, ulfaataafi ayyaana jechoonni jedhan kunneen akka hawaasichaatti kabaja waan tokkoof qaban kan ittiin ibsatu yoo ta’u, kanas

tajaajila maqibsoonni waan tookko ibsuuf addeessuuf qaban kan mul'isan yoo ta'u, gama barnoota idileetti yoo dabalame dandeettii akkaataa hubannaa waan tokkoof qabnu yookiin ittiin ibsachuu dandeenyu nuu gabbisa. Kanaafuu, xiyyeeffannaa isaarratti hundoofne jechoota akkasii akka barannu nu taasisu.

4.1.4 Faarfannaa Gaa'elaa

Fuudhaafi heeruma jechuun akka amantii kanatti dhiirri tokkoofi dubartiin tokko akka fedha Waaqayyootti osoo saal quunnamtii hin raawwatiin qulqullummaatti eegamanii, waliif amanamanii, hanga guyyaa cidha isaaniitti turuu hiika jedhu qaba. Kiristaanotni yeroo wal fuudhan kan isaan gammadanii ittiin Waaqayyoon galateefatanidha. Gaa'ela yookiin fuudhaafi heeruma isaanii keessatti, gara fuula duraattis hanga dhumaatti jabaatanii tokko ta'uudhaan bal'inaafi rakkina isaanii keessatti wal danda'anii, wal jaallachuudhaan jireenya kiristiyaanummaa isaanii eeggatanii jiraachuuf karaa isaan ittiin isa kadhachuudhaan ergaa human guddaa qabu akkasii dabarsaniidha. Faaruwwan fuudhaafi heeruma agarsiisanis akkuma itti aanutti qaacceffamaniiru.

(4a)

Gaa'ela Gooftaan eebbiseera,	Gaa'elaGooftaaeebbiseera,
Hawwii fi kajeellaa ittiseera. “	
Addaamii fi Heewwaaniin eebbiseera,	“
Gaa'ela dhaabbachuuf eebbiseera,	“
Jaalalaan jiraachuuf	“
Ijoollee godhachuuf eebbiseera	“
Horanii baay'achuuf eebbiseera,	“
Kakuu kan dhaabbatan eebbiseera	“
Fuudha mul'inaatiin eebbiseera,	“
Walii galtee isaanii eebbiseera,	“
Tokkummaa gaa'elaa eebbiseera,	“
Homtuu gidduu hin galiin eebbiseera,	“
Mana isaanii hin diigiin eebbiseera,	“
Akka jiraatanuuf eebbiseera.	

Madda (kitaaba faarfannaa galata waaqayyoo 56:119)

Faarfannaa kana keessatti gaa'elli Waaqayyo biraa ta'e eebbifamaa ta'uu isaafi nama jalqabaa kan ta'an Addaamiifi Heewwaaniin gaa'elaan akka eebbise har'as Waaqayyo isin eebbiseera jechuu yoo ta'u, (t.6-7) kan jiru ammoo, ijoollee godhatanii, horanii baay'atanii sanyiin isaanii akka lafa kanarra turuuf Waaqayyo eebbisu isaa nutti

mul'isa. Akka (t.9) irratti taa'e akka amantii kanaatti fuudhiifi heerumni mul'inatti saba Waaqayyoo duratti jechuunis akka seera waldaa kiristaanaa kanaatti waldafi saba Waaqayyoo duratti kan hin adeemsifamne akka cubbuu guddaa hojjechuu yookiin ejjuutti lakkaa'amuuf nama durattis; Waaqa durattis fudhatama hin qabu. kanaafuu fuudhaafi heerumni waliigaltee qabufi tokkummaa qabu, waanti tokkollee giduu seenee gargar baasuu akka hin dandeenye ibsaa dargaggoota boodaan dhufaniif fuudhaafi heerumni seera waldaa malee akka hin aadeemsifamne gorsa.

4.1.5. Faarfannaa Sirna Awwaalaa

Faarfannaa sirna awwaalaa jechuun kan namoonni yeroo biraa boqotan yookiin du'aan, addaan bahan sirna awwaalchaa irratti kan faarfatomudha. Kunis kan barbaachisuuf maatiifi firoota warra gaddi itti gale sagalee Waaqayyoon kan ittiin waliwalii saanii jajjabeesaniidha. Akka amantii kanaatti namni yoo du'e hin rafe malee hin du'e hin jedhamu. Sababiin isaas namni kiristoositti amanuu isaan lammaffaa waan dhalateef; lammaffaa dhalachuu isaatiin ammoo, du'a barabaraa jalaa akka oole nu hubachiisa. Kanaafuu, faarfannaaleen awwaalchaa akka armaan gadiitti qaacceffamaniiru.

(5a) Ol gara biyya gubbaa Waaqaa,
 Nuyi Amantiidhaan achi ol ilaalla,
 Biyyi tokko achi fagoo jira,
 Kan gooftaan yesuus nuuf qopheesse.
 Bara yartuu booddee
 Nuyi achitti wal in argina,
 Bara yartuu booddee nuyi achitti wal in argina
 Nus immoo biyya haaraa sanatti,
 Faarfannaa galataa in faarfanna,
 Funyoo du'aattii kan hiikamne,
 Fayyisaa keenyatti in gammadna.
 Kan jaallatamne uumaa keenyaaf,
 Galataa fi hooqubaa dhi'eessina,
 Jaalala isaatii fi kennaa isaatti,
 Lubbuun keenya danuu gammada.

(kitaaba faarfannaa galata waaqayyoo 61:128)

Faarfannaan kun namni biyya lafaa irra jiraatu dhiisuun gaaf tokko biyya Waaqarra jiraachuu akka danda'u; namoonni lubbuudhaan biyya lafaa kanarra jiraatan ammoo, du'i hundumaaf dabaree akka ta'e kan nutti agarsiisudha. Lafa kanarra yeroo muraasaaf jiraanna; sana booda ni dabarra yookiin ni duuna; gaafa dabarre yookiin duune garuu,

biyya Waaqaarratti warri du'an wal argu. kanaafuu, biyya gubbaa Waaqaa sana abdiidhaan eeggachaa du'a isa lafarraa kanaaf baa'yee gadduu akka hin qabne nutti ibsa. Akkasumas du'a Yesusiin jireenya argannee, du'ee du'a mo'uusaatiin jireenya waaqaarratti bara baraan isaa wajjiin jiraachuu arganne. Jechuun seenaa duuba isaa j5ru faana walqabsiisee hariiroo namni waaqa faana qabu mul'isa. Kanas hariiroo jechooni waliin deeman keessatti seenaa duuba isaa jiru xiinxaluun hiika kennuu nu dandeessisa. Faaruun itti aanus qabiyyeedhuma walfakkaatu dabarsa.

(5b)

Achi Edenittis wal argina,
Gara biyya qulqulluu sanatti,
Dhiphinni keenya yommuu darbu,
Waaqayyo bira si'a geenyu.

Edenitti gaaf tokko,
Edanitti gaaf tokko,
Lafa irrattis waan hin argine,
Waaqayyo biratti in argina.

Edenitti gaaf wal arginu,
Guyyaa fayyisaa bira geenyu,
Warra godaanan amantoota,
Isaan in argina Waaqa irratti

Toloonni durii achi jiru,
Raajotnii fi ergamoonnis,
Kan obbaafatan daa'imoonnis,
Fuula Waaqayyoo dura ijaajju.

(kitaaba faarfannaa galata waaqayyoo 62:129)

Walaloo kana keessatti jeechoota waliin deeman hedduu agarra. Kunis (t.2)keessatti gaaleen” biyya qulqulluu” (t.11) ”warra goodaanan “(t.15) “kan obbaaffatan “Haaluma kanaan faaruun kunis namoota amanoo ta'anii yeroo dheeraa dura boqotan kana biyya Waaqaarraatti wal argina. Namoonni kun guyyaa boqotanii kaasee firdii kan hin arganne waan ta'eef, gaafaa guyyaa kiristoos deebi'ee dhufu hundumtuu fuula Waaqayyoo dhaabbatee firdii fudhachuuf jira. Toora shanaffaa keessatti 'Eedenitti' kan jedhu kun biyya waaqayyo ilmaan amaatiif gaariidha jedhee qopheessee, namni cubbuu hojjetee

achi keessaa bahedha. Kanaafuu, fuuladuraatti qannoofi gammachuudhaan achi jiraachuutti wal argina hin gaddiinaa ergaa jedhu nuuf dabarsuuf itti gargaaramaniiruu.

4.2. Unka Faarsaa

Faaruu Amantii kitaaba Galata Waaqayyoo WWWY bifa walalootiin kan dhiyaatu ta'ee jechoota filatamootti kan gargaaramudha. Filannoo jechootaafi yaada bal'aa dabarsuun alatti faaruwwan kanneen akka miidhagu kan taasisn caaseffama isaaniiti. Faarfannaaleen kanneen bifa walalootiin waan mul'ataniif caaseffama isaanii jalatti kanneen hammataman kan akka hiriira jechootaa, walmadaallii walaloo, sagaleewwan olka'anii dubbifaman, rukuttaa manaa, walmadaallii birsagaafi walitti dhufeenya sararoota gidduu jiranirratti xiyyeeffachuun qooduu nidanda'ama. Walumaa galatti, Caaseffama yoo jennu bifa faaruun garagaraa ittiin tarreeffaman kan ilaaludha. Walaloon gosa ogbarruu ta'ee, kan sagaleefi hiika afaanii walsimachiisee yaadaafi dhageettii uumudha. Faarfannaan Mana Amantii bifa walaloo (poetry) barreeffamaan kan dhiyaatu ta'a. Kanaafuu, faaruun afoolaa (oral literature) uummata keessaa tokko ta'ee, akkaataa walaleessummaa mataa isaa qaba. Haala walaleessummaa kanaan walqabatee akka Shaw (1972:394) ibsetti "Walaleessummaan safara, sagalee moggoo (Ryhem), yeedaloo (Rhythm) fi cabsata (stanza) of keessatti qabata" jechuun ibse. Dhimmoonni walaleessummaa walaloo ijaaran keessaa muraasni armaan gaditti kaa'amanii jiru. Kanumaan wal qabatee qindoominni jechootaa akkaataa caaslugni sirri ta'uun qofti gahaa miti. Himni sun kan miira namaatti dhagaahamuufi kan hawaasicha biratti fudhatamu ta'uu qaba (Irreessoo, 2006:42). Kanaafuu walaloo tokko keessatti unka irratti hundoofnee qaaccesinu wantoota nuti ilaaluu qabnu akka armaan gadiitti taa'ee jira.

4.2.1 Sararoota (Lines)

Sararri walaloo yeroo baay'ee ergaa dabarsuuf sararoota lamaafi lamaa ol yoo ta'e yeedaloo uumee walaloo ta'a. Sararri walaloo tokko bo'oo walaloo yoo ta'u gaaleewwan irraa kan ijaaramanidha.

(S1)

Harka keetiin nu uumtee,
Iddoo gaariis nuuf laatee,
Jannata iddoo ba'eessa,
Keessaa baaneef maleessa.

(Kitaaba faarfannaa galata waaqayyoo 62:130)

Toora faaruu tokkoffaafi lammaffaa keessatti jechoonni “Uumte fi laatee” yoo ilaallu birsaga /tee/ gargaaramuun sararoota lamaan walitti hidhuuf yaalee jira. Akkasumas, toora sadaffaafi araffaa keessattis jechoota “ba’eessa fi maleessaa”jedhu keessattis birsagni itti dhimma bahame /saa/ yoo ta’u kunis walaloo faarfannaa kana keessattis haala gaariidhaan dhimma itti bahamee jira. Faarfannaan kitaaba Galata waaqayyoo keessa jiru kun yeroo baay’ee sararoonni achi keessa jiran kanneen mana rukutaniifi mana hin rukkunne ta’uun ni mul’atu. Haata’u malee, kan isaan ittiin faarfataman nootaadhaan waan ta’eef yeroo isaan fudhatan wal qixxee ta’a. Kaayyoon isaa inni guddaanis ergaa,kaayyoofi yeedaloo faarfannicha irra waan ta’eefidha. Kunis barnoota idilee keessattilee fidnee yoo itti dhimma bane karaa salphaa ta’een seerluga illee barsiisuuf nu tajaajiluu ni danda’a. Karaa biraattiin jechooni yeroo walitti qindaa’anii gaalee ijaaranii faarfataman yaa’aan sagalee achi keessa jiru mijataa ta’uu qaba.

4.2.2. Cabsata Walaloo (Stanza)

Cabsatni qaama walaloo kan dheerina sararootaati. Sagalee moggoo walfakkaatan kan qabudha. Cabsanni barreefama alwalaloo kan akka gabaasaa, kitaaba barnootaa keessatti akka af walaloo kan cabsata kamiyyuu osoo hin taane kan keeyyataan bakka bu’udha. Kanaafuu, cabsanni walaloo keessatti yoo ta’u; keeyyatni barreeffama walaloo hin taane hundumaa keessatti bakka bu’uun tajaajila.

Keeyyatni barreefama af-walaloo keessti yaada ijoo tokko qabatee yeroo dhiyaatu, cabsanni immoo walaloo keessatti yaada ijoo tokko qabatee yeroo dhiyaatu, cabsanni immoo walaloo keessatti yaada ijoo tokko qabatee dhiyaata jechuudha. Kanumaan wal qabatee Kennedy, (1987:144) “Cabsanni gurmaa’ina sararootaafi sagalee moggoo tahee, iddoo xiqqoofi meetiraatiin (spece) cabsanii lamaan gidduun kan addaan bahudha” jedhee ibsa. Haaluma kanaan walaloo faarsa armaan gadii keessattiis cabsanni toora afur booddee kan jiruun ifee jira.

(CW1)

Waaqayyo abbaan jiraataa dha,
Aangoon isaa baay’ee cimaa dha,
Baraan kan hin geeddaramne,
Humni isaa guddaa dinqii dha.

Uumaa Waaqaatii fi lafaa ti,
 Inni Mootii moototaa ti,
 Bara baraan kan hin duune,
 Innoo kan hin diddiiramne.

(Kitaaba faarfannaa galata waaqayyoo 63:133)

Faarfannaa kana keessattis toorri arfan jalqabarratti argaman kunneen yaadaafi ergaa mataasaanii danda'an qabatanii jiru. Kunis (t.1) keessatti Waaqayyoo abbaa jiraataa dha kan jedhudha, kunis hiikkaan isaa Waaqayyoo uumaa waan hundumaa waan ta'eef jiraataadha. Jechi "jiraataa" jedhu eenyummaa Waaqayyoo ittiin ibsuuf kan itti fayyadame yoo ta'u akka hawaasichaatti yoo ilaalle immoo abbaan fooniin nama dhalche jiraataa bara baraa ta'uu akka hin dandeenye nutti agarsiisa. (t.2) immoo aangon isaa baay'ee cimaadha gaalee jedhu hariiroo namaafi Waaqa gidduu jiru keessatti human isaatiin waan hunda to'annaa isaa jalatti kan bulchuu danda'u Waaqa malee akka hin jirre agarsiisa. (t.3) as keessatti ammoo, aangoon Waaqayyoo baraan kan hin geeddaramne ta'uu isaa agarsiisa. Akka haala qabatamaa hawaasa keessa jiruutti yoo ilaalle ammoo namni tokko yookaan qondaalli tookko aangoo yoo qabate barri inni bulchuu danda'u daanga'aa ta'uu isaa barsiisa. Kanaafuu faarsaa Waaqaa kitaaba galata Waaqayyoo kana keessattillee fayyadamni afaanii akkasii bal'inaan ni mul'ata.

4.2.3. Gaalee (phrase)

Gaaleen jechoota irraa kan ijaaramuufi birsaga (syllable) murtaa'aa kan qabu ta'ee; hafuura tokkoon kan dubbifamu; walakkaa toora walalooti. Irreessoonis (2006:32) keessatti " gaaleen garee jechootaa irree tokko uumuu waan tokkoof dhaabbatan yoo ta'an, matimaafi xumura kanneen wal duukaa hin qabaannedha " jedha. Anis gaaleen hafuura tokkoon kan dubbifamudha jechuun yaada kana fudhachuun faarsaa kana ilaaluuf yaalameera.

(G1)	Gaalee	Birsaga
Billaa diina koo / maarasaa gootee,	2	5/5
Qabaa harka isaa / keessaa nabaafte,	2	5/5
Utuu inni akka Leencaa/ natti aaduu,	2	7/4
Akka ilmaan hantuutaa / isa goote.	2	7/4

Madda (kitaaba faarfannaa galata waaqayyoo 69:146)

Walaloo armaan olii kanarraa wanti hubannu gaaleen jechoota irraa kan ijaaramu ta'uu isaati. Walaloo armaan olii keessatti faarsaa nama tokkoon barreeffamee qophaa'e keessatti safarri birsagaa gaalee achi keessatti argamanii walqixa miti. Sababiin isaas tokkoffaa sarara tokko darbee sarara lammaffaa, sadaffaa darbee araffaa irratti yeedaloon waan walfakkeessuuf; kun immoo akkaataa barreessaa irratti hundaa'a, lammaffaa immoo faarfannaaleen baay'een isaanii afaan biroo irraa hiikamanii waan barreeffamaniif yeedaloo qooqa aadaa biyyaatti yeroo geeddaraman walsimannaan dhibee rakkoo yeroo Uumu ni mul'ata. Kunis sababoonni barreessaa amala tokko akka gargaaramuuf dirqisiisu waan hinjirreef. Walaloo kana keessatti sararootni lammaffaafi araffaa armaan olii kun malleen dubbii keessaa, akkasaan bakka lamatti, gaalee isaaniin qoodamanii jiru.

Sarara araffaa irratti gaaleen ” akka leencaa” fi gaalee” billaa diina koo” jedhu kun malleen dubbii keessaa akkasaan kan dhiyaate ta'ee, hiikkaan isaas waan isa qaluuf doorsisaa ture Waaqayyo jalaa miliqsee billaa isaa maarasaa lafa ittiin qotan akka godhe agarsiisuun; (t.3) keessatti “utuu inni akka leencaa”gaaleen jedhu ammoo akkasaa gargaaramee cimina qabaa diinota isaa keessaa Waaqayyo akka isa baaseefi isaaniin ammoo akka ilmaan hantuuu gochuu isaa agarra. Kanas akka aadaa hawaasichaatti yoo ilaalle, isa guddaadha jedhamee xiqqeessuu, jechuunis ilmoon hantuutaa baqachuullee kan hin dandeenyeefi yoo adurreen itti dhaqxe callistee gara itti fiidu wallaaltee fiigdu jechuu faarsaa keessatti eenyummaa Waaqayyoo faarsaa garagaraa keessatti dhimma itti bahameera. Kunis kan agarsiisu malleen dubbiitti gargaaramnee akka Addunyaan (2014) ibsutti waan tokko xiqqeessinee yookiin garmalee guddisnee agarsiisuun wanti sun caalaatti akka hubatamu taasisuu ni dandeenya.

4.2.4. Birsaga (Syllable):

Walaloon irra caalatti birsagootaan yoo wal qabate sararri walaloo kun yeedaloo Uumuun ergaa gaarii dabarsuu danda'a. Birsaga yeroo qoodnu jecha keessatti bakka birkiin hafuurri keenya itti addaan citutti qoodna jechuudha. Yaaduma kana Addunyaan (2014) yoo ibsu akkasumas Geetaachoo (2011:39) irratti “ birsaga jechuun caasaa sagalee dubbachiiftuu qofaadhaan yookaan walitti qindaa'ina sagalee dubbifamaa fi dubbachiiftuutiin kan ijaaramu” jechuun lafa kaa'a. Yaadolee armaan oliirraa akkuma

hubannutti birsaga jechuun cita sagalee afuura tokkoon dubbifamu akka ta'edha. Faarsaa kana keessattis gaalee baayina birsaga garaa garaatiin guute agarra. Sababiin isaas birsagni dhaabbataan filannoo jechootaa kana kessatti walqixa safamee bifa walfakkaataa ta'een kaa'uuf seerri nama dirqisiisu hin jiru. kanaan Afaan Oromoo keessatti gaaleen birsagaan yogguu safaramu, birsagni ammoo, qindaa'ina dhaamjechootaa irratti hundaa'a.

(B1).	Gaalee	Birsaga
Dammaqi lubbuu ko/ halkanii fi guyyaatti,	2	6 / 7
Gooftaan in deebi'aa / yeroo ati hin beeknetti,	2	6 / 8
Qophaa'ii eeggadhu / yeroo hundumaatti,	2	6 / 6
Dafiitii jarjari /barichi in darbaatii.	2	6 / 7

Madda (Kitaaba faarfannaa galata waaqayyoo 36:80)

Alfaa Omeegaa /kan turee fi kan jiru /kan jiraatu dha,	3	5/7/5
Mootiin Uumamaa /angafni nagaa /Gooftaan jabaa dha,	3	5/5/5
Waaqayyo humnisaa/yaada namaatiin/hin safaramu,	3	6/5/5
Cimee jiraat /baruma baraan /hin geeddaramu.	3	6/6/6

Madda (Kitaaba faarfannaa galata waaqayyoo 63:132)

Kanaafuu faarsaa kanneen keessattis fayyadamni afaanii akkasii gaalee faarfannaa kanneen keessattis ni mul'ata. Darbee darbee wal simannaafi baay'inni birsagoota gaalee keessa jiranii walsimannaa dhabuun ni mul'ata.

4.2.5. Yeedaloo/Dhikkisa (Rhythm):

Yeedaloon walaloo kan ijaaramu birsaga, gaalee, moggootiifi sararoonni walaloo kan ittiin yeedaleeffamudha. Yeedaloon wal madaaluu birsagootaa, sagaleewwaniifi sararootaan kan ijaaramanidha. Kanumaan wal qabatee, Kennedy (1987:553) “Walaloo keessatti yeedaloon, walmadaaluun birsagaan, sagaleewwaniifi sararootaan kan ijaaramanidha”. Kanaafuu, roga kanaan kan ijaaramu yeedaloon, birsagaan, gaaleewwaniifi sararootaan akka ta'e hubanna. Fedhasaan (2013:25) tti dabaluuudhaan

amaloota walaloo keessaa tokko ta'ee, sagalee muuziqaa walaloo keessaa dhagaa'amudha jechuun lafa kaa'a.

(Y1)

Dubbiin kee karaa koof jabinaa fi ifsaa dha,
Tarkaanfii miilla koof ifa isa gaarii dha,
Kan na jajjabeessu naaf ergi hafura kee
Raawwachu akka fedhutti qulqulluu seera kee.
(Kitaaba faarfannaa Galata waaqayyoo 36:80)

Haaluma kanaan walaloon faarsaa kun gaalee ifsaa dhafi gaarii dha kan jedhuun yeedaloo yookoon dhikkisa nutti agarsiisuuf yaalee jira. Akkasumas toora lammaffaa keessatti gaalee hafuura keefi seera kee jedhuunis kaa'amee jira. Jechoota kana keessatti dhafi keeti gargaaramuun walsimannaan hanga tokko yoo jiraate iyyuu, yeedaloo gaarii isaa tokko uumuudhaaf jechootni waliin qindaa'anii yeedaloo yookiin dhikkisa ijaaran sagalee moggoo irraa osoo tahee caalaatti miidhagina isaa dabaluu danda'a.

4.2.6. Sagalee Moggoo/Unata (Rhyme):

Sagaleen sararoota walaloo dhumarratti sagalee mul'isanidha. Millar, (1981:110) “Sagaleen moggoo jechoota yookaan, walfakkeenya dhuma sararoota walaloo irratti irra deddeebi'uu sagalee walfakkaatuuti” jechuun ibsa. Akkasumas Kennedy, (1987:128) “Sagaleen moggoo wafakeenya sagalee dhuma dubbachiiftuufi dubbifamaa ti ” jechuun ibsa. Fedasaanis (2013:25) “Jechoota walfakkaataafi xumura bo'ootti sagalee walfakkaatuun xumuramudha” jedha Yaada hayyoota kanarraa wanti bubannu walaloo barreefamaa keessatti walaloo sana miidhagsuuf fayyadamni jechoota akkasii barbaachisaa ta'uu isaati.

(SM1)

Rakkoo keenya nuuf argeera,
Ba'aa keenya nuuf baateera,
Harka keenya nu qabeera,
Gaarichas ol nu baaseera.
(Kitaaba faarfannaa Galata Waaqayyoo 107:235)

(SM2)

Kaleessa kan ture har'as in jiraata,
Gooftaa ulfinaati maaltu isaan qixxaata,
Bakka hundumaattuu maqaan isaa in ulfaata,
Baruma baraanis mo'ee in jiraat.
(Kitaaba faarfannaa Galata Waaqayyoo 65:136)

Dhumarratti kan jala sararame haala walaloo keessatti sagaleen moggoo itti walfakkaatu nutti kan mul'isuudha.

4.3 Fayyadama Afaaii Faarsaa Waaqaa Keessattii Mul'atan

Walaloon jechoota gaariin filatamee; barreeffama gabaabaan barreeffamee yaada bal'aa dabarsudha. Filannoon jechootaa walaloo barreessuu keessatti bakka guddaa qaba. Af - walaloo keessattis jechoonni filatamaan jechoota hiika dachaa (connotative) fi hiika mul'ataa (denotative) ta'uu qaba. Kanumaan wal'qabatee Kennedy, (1987:127) "Filannoo jechootaa keessatti walaloon hog barruuwwan akka asoosamaafi diraamaa caalaa beekamaadha" jedha. Ammas Kennedy, (1987:127) "Filannoo jechoota walaloo keessatti of eeggannoon kan raawwatamudha jedha. Sababiin isaas walaloon jechoota xiyyeeffannoo mataa isaa kan qabudha" jechuun ibse. Yaaduma kanaan walqabatee Fedhasaan (2013). "Filannoon jechootaa 'qusannoo' jechootaati" jechuun lafa kaa'a. Yaada hayyoota kanaarraa wanti hubannu filannoon jechootaa walaloo barreeffamaa kessatti qalbii dubbisaafi miira dhaggeefataa harkisuuf baa'yee murteessaa ta'uu isaati.

Walaloon ergaa Waaqayyo biraa nuuf kenname tokko, bifa miidhagaafi namatti toluun nama biraan ga'uu keessatti qooda guddaa qaba. Walaloo yeroo jennu garuu waa'ee qubeen isaa dhuma irratti wal fakkaachuu qofaa osoo hin taane, dhangala'insiifi ciminni ergaa sanaa iddoo guddaa qabaachuu kan qabudha. "Walaloon faarfannaa aartii akkaataa jechaa dhikkisa/yeedaloo humna jabaa qabuun hubatamudha jedha"

Fedhasaa (2013:85) Yaaduma kana qorattuun kunis walaaloon dhimma yookiin qabiyyee irratti barreeffamu irratti hundaa'uun jechoota ciccimoofi filatamoo gurra dhaggeeffataafi dubbisaa hawwachuu danda'uun yoo barreeffame ergaan darbuu barbaadame kallattiin darbuu akka danda'udha.

4.3.1. Filannoo Jechootaa

Yaada sammuu keenya keessa jiru dubbistootaaf kan dabarsinu jechoota yaada keenya bakka bu'an filachuudhaan. Haala kanaan jechoonni kunniin yaada yookiin wanta nuti dhagaayame ittiin ibsinutti jechoota bakka gurguddaa lamatti qoodama. Geetaachoo (2011:56).

Akka fakkeenyaatti fayyadama jechooa karaa idileefi karaa al-idilee itti gargaaramnuun adda baasuudhaan kitaaba faarfannaa WWWY keessatti maal fakkaata kan jedhu akka armaan gadiitti kan qaacceffameera. Jechoota idilee tarreessuuf hedduu ta'anis galmee jechooa keessatti kannee argaman guyyaa guyyaatti kanneen itti fayyadamaa oolludha. Akkasumas, Jechoota waalta'oofi dhaabbilee, waajjiraalee moottummaa fi miti moottummaa keessatti yeroo hedduu kan dhimma itti baanudha Geetachoo (2011:57). Jechoota al-idilee jechooa yaadaafi haala idileen ittiin fayyadamnu kan of keessaa hin qabnedha. Itti dabaludhaan jechi tokko iddoo yookaan naannoo adda addaatti bakka kan hin buusnedha. Yeroo baay'ee jechoonni kun jechoota dubbiiti malee barreeffamatti itti hin fayyadmnu.

Surraan kee guddaa dha miidhagaa ufati kee,
 Firdiin kee qajeelaa hidhannaan kee warqee,
 Akka cabbii adii rifeensi mataa kee,
 Yaa ilma Waaqayyoo dinqiidha ulfinni
 (Kitaaba faarfannaa Galata Waaqayyoo 66:138)

Humna aduu caala ifni ija keetii,
 Sibiila filamaadha sarbaan miilla keetii,
 Dhagni kee ifaadha, golee afuranitti,
 Eenyu siin qixxaata Waaqaa fi lafa irratti
 (Kitaaba faarfannaa Galata Waaqayyoo 66:138)

Faarfannaa kana keessatti jechoonni qusatamoo ta'anii ergaa dacha ittiin dabarsuuf jechoota surraa, hidhannaa warqee, rifeensa adii, ifa ija keetii, sibiila filamaa, golee arfan jechoota jedhan gargaaramuun ulfina, human, kabaja bara mootummaa waaqaafi ilma waaqaa amantootaaf bifa faarsaatiin ergaa dabarsu.

Afaan tokkoo keessatti garaagarummaa mul'atu dubbii yookaan looga/loqoda jedhama. Geetaachoo Rabbirraa (2011:57). Yaaduma kanarraa ka'udhaan faarsaa kitaaba kana keessa jiru yogguu ilaallu, logootaa kan guutamedha. Kun ammoo guddina afaanichaa safisiisuu irratti danqaa ta'uu waan danda'uuf of eeggannoo gochuun barbaachisaadha.

Jechoota simboo jechuun, jechoota haala naannoo isaanii ibsan jechuudha. Faarfannaan amantiis aadaafi wantoota naannoo isaaniitti argaman haala gaariin ibsu. Afaan kamiyyuu keessatti hawaasni tokko jechootaan bakka buusuu yoo dadhabe. Palmer (1981:153) "Jechoonni hiika walfakkaatan yookiin walfaallessan qabaachuu ni danda'u" jedha. Yaaduma kana deeggaruun Geetaachoo (2011:57) irratti yoo ibsu "...haala adda

addaarraan kan ka'e hawaasni tokko jechoota akkuma feeten maqaa kan hin dhoofne, kan jechootaan bakka bu'uu hin dandeenye osoo hin taanee safuu yookaan saalfii waan ta'aniifi" jechuun lafa kaa'a.

- Dhirsaa fi Niitii
- Ejjiituu,
- Alalee
- Nadheen
- Sibiila filamaadha sarbaan miilla keetii,

Jechamni qaama gubbaaratti hiika ifa ta'e, qaama keessaatti ammoo hiika dhoksaa kan qabudha. Jechoonni garee kunniin kaayyoo tokko icciitiin ittii fayyadamuudhaan galmaan gahuu waan ta'eef gareedhaan fayyadamu. Iccitiin yaada isaanii yoo beekame yookaan ifa bahe iddoon (naannoon), haalliifi yeroo waliin garmalee waan walqabatuu daddafanii jijjiuun barbaachisaadha. Naannoo magaalaatti wanta (yaada) akkasumas icciitii ibsachuuf gareen kun hojjettoota, barattoota, dhiiraafi durba, dargaggoo, hojii dhabdoota, kashalabbeewwan kkf. ofuma isaaniitiin uumuudhaan kan itti walii galanidha. Geetaachoo Rabirraa (2011:58)

Fkn. Fannoo kee jala jilbeeffadheen: jilba kootiin lafa xuqeen siisagada
Siifan bitamaa
Ulfinan sii kennaa

Qabaa harka isaa jalaa: jalaa na milqsite, akka inni na hin qabne goote.

Bittaa yookiin gabrummaa isaa jalaa na baaste

Biyyi Lafaa kun amanuu didee: natti buluu didee, na fudhachuu didee, na shakkee
Yoo Gooftaa gane, Dhugaa koo, yookiin ani Waaqa ta'uu koo fudhachuu dide

Yeroo waa barreessinu jechoota afaan biroo afaan tokko keessatti yeroo fayyadamnu al-idilee ta'uu danda'a. Jechooni kun uumamaan jechoota al-idilee otoo hin taane haala itti fayyadama keenyaatu al-idilee godha. Kunis kan ta'u jechoota afaan birootti fayyadamuun yaada yookaan waan jedhamu afaan saaniitiin ibsuu dandeessu qabdu jecha afaanichaa dhiisnee yoo jecha afaan birootti fayyadamnudha. Afaan tokko jecha mataa isaan yaada isaa, rakkina tokko malee dabarsachuu danda'an osoo jiruu dhiisnee jecha afaan birootti yoo fayyadamnedha. Geetaachoo Rabbirraa (2011:58).

Fkn. "Jannata iddoo ba'eessa" gaalee kana keessatti jecha afaan biroo irraa fudhatame yoo ta'u, hiikni isaas

“Edenitti “ kunis afaan Ibraayisxii yoo ta’u hiikkaan isaas,

‘Yahiwe’ Hiikni isaas,’Waaqayyo’ jechuudha. Jecha afaan biraa ta’ee Afaan Oromootiin bakka buusuun ni danda’ama.

“Elshadaay” Jechuun waaqa isa hundumaa danda’u jechuudha. Kunis afaan oromootiin kallattiin jecha tokkoon kan bakka bu’ee yaada bal’aa kana ibsu waan dhabameef itti gargaaramaniiru.

Namoonni yookaan hojjettoonni mana hojii tokko keessatti hojjetan qofti itti fayyadaman jechoota ogummaa jedhamu. Jechoonni kunniin wantoota jiruu isaanii waliin, gochaa, haalafi meeshaalee kkf. ibsuudhaaf kan itti fayyadamanidha. Jechoota akkasii beekuu kan dandeenyu kallattiidhaan, namoota sana wajjiin haasa’aa jirra yoo ta’e, yookiin isaan faana yoo hojjenna ta’e qofadha. (Geetaachoo Rabbirraa 2011:59).

Fkn. ‘Haalleeluyyaa’: Waaqayyoon jajadhaa’ Waaqayyo jabaadha.

‘Ameen’: Nuuf haa ta’u

‘Eelshaadaay’: Waaqayyo isa hundumaa danda’u

‘Adoonaay: Gargaaraa koo, human koo

‘Seexana : Gufachiisaa, diina waan gaarii hundumaa akka bu’u

‘Harka Walitti rukutaa Galateeffannaa, Sisimadheera, sifudhadheera

‘Ija Walirra buusaa Ija keessan walitti qabadhaa yookiin dunuunfadhaa.

‘Harka keessan gara waaqaatti ol kaasaa’: Harki barruun isaa ol galagalee gara waaqaatti ol ka’uun ani ofirratti simoosiseera, siif nan bitamaa, ati guddaa dha ergaa jedhu qaba. Barreeffama keessattii jechi itti fayyadamnu kan bakka bu’amaa isa sirriitti bakka bu’u ta’uu qaba. Kanas Geetaachoo Rabbirraa (2011:59) irratti akka armaan oliitti kaa’ee jira.

4.4. Malleen dubbii (Figurative speech)

Malleen dubbii dhugummaa yaada tokkoo kallattiin ibsuu irra wanta hawaasa keessatti kalaqamuun walqabsiisuun fakkii sammuu dubbisaa yookiin dhaggeeffataa keessatti kan mul’isu yookaan kaa’udha. Malleen dubbii fayyadama afaanii keessatti gahee olaanaa qaba. Kana ilaalchisee, Addunyaan (2014:208) irratti yoo ibsu, “Malleen dubbii fayyadama afaanii haala salphaa ta’een dhaamsa tokko kan namootaaf dabarsudha,” jedha. Yaada kana irraas kan hubatamu akkuma olitti ibsame, malleen dubbii faarfannaa

keessatti kan faarfattoonni ergaa dabarfachuu barbaadan qaama barbaachisaa ta’etti haala salphaa ta’een dabarfatanidha. Malleen dubbiitti gargaaramnee wantoota addunyaa dhugaa keessatti mul’atan arga yaadaatii ilaalu, dhaggeeffachuu, qaqabachuu, xiinxaluu qalbii keenyatti ammoo dhiyaatanii akka mul’atan taasisuudha. Kanas faarfannaalee armaan gadiitiin haa ilaallu.

Faarsaaleen kunniin hariiroo waaqayyoo wajjiin qabnu kanneen nuu cimsanidha. Waaqayyo irraa akka adda bahuu hin qabnefi addaan bahuu dhiisuun immoo bu’aa inni qabu karaa hafuura kan ibsu yoo ta’u, Indaaqqoon koochoo isheetti akkuma wucuu, walalichaa irratti biyyattii haaraa sana akka isaan yaadaa sammuu isaanii keessatti kaasuun yaadan isaan godha. Dhalli namaa qaamolee miiraa isaatti gargaaramnee dhandhamuu, dhaggeeffachuu, ilaalu, fuufachuufi qaqabachuun baay’inaan kanneen kana itti fayyadama. Warri xarabduu kan tuffatan dhagaa golee ta’e kan jedhu akka yaadannu nu taasisa. Waaqayyo kan hin jigne, jiraataa bara baraa godhee ibsa. Ishee sassaabbattu waaqayyos akka isa ofitti qabu hawwii qabu ibsa.

4.4.1. Akkasaafi Iddeessaa

Addunyaan, (2014:208) “Akkasaan ergaa barbaadame waan aadaa hawaasichaa keessatti beekamaa ta’e tokkoon wal bira qabuun dhiyeessuudhaan akka salphaatti hubatamu kan taasisudha,” jedha. Addunyaan (2014:210) “Iddeessi fayyadama afaanii karaa dhokataa ta’een wantoota waldorgomsiisa,” jedha. Kanas kallattiidhaan waan ittiin dorgomsiisu sanaa wajjiin bakka buusa.

(A.I.1)

Billaa diina koo / maarasaa gootee,
Qabaa harka isaa / keessaa na baafte,
Utuu inni akka Leencaa / natti aaduu,
Akka ilmaan hantuutaa / isa goote.

(Kitaaba faarfannaa Galata Waaqayyoo 69:146)

Faarsaa kana keessatti kan ilaallu akkasaadhaan gargaaramuun wanoota lama walbira qabuun addeessuu yoo ta’u, ”akka leencaa” gaaleen jedhu tokkoffaa humnaan na fudhachuuf kan nati aadu Lenca isa ariitiin sodaa malee qabee waa nyaatu jalaa ana miliqsite jechuu yoo ta’u akka amantiichaatti hiika isaa yoo ilaallu immoo, Leenci

jabinasaatiin ala akka fakkeenya Seexanaatti ilaalama. Kunis Kitaaba Qulqulluu keessatti (1Phex.5:8) akka buttuuti ilaalama. Kana jechuunis tokkoffaa, human qabuun battalatti butee waan tokko to'annaa isaa jala oolchuu waan danda'uufidha. Lammaffaarratti immoo murtii murteessuu yookiin tarkaanfii fudhachuuf ka'uu kan nama barsiisudha (2Mot.17:24-26) .

(A.I.2)

Surraan kee guddaa dha miidhagaa ufati kee,
Firdiin kee qajeelaa hidhannaan kee warqee,
Akka cabbii adii rifeensi mataa kee,
Yaa ilma Waaqayyoo dinqiidha ulfinni kee
(Kitaaba faarfannaa Galata Waaqayyoo 66:138)

(A.I.3)

Humna aduu caala ifni ija keetii,
Sibiila filamaadha sarbaan miilla keetii,
Dhgni kee ifaadha, golee afuranitti,
Eenyu siin qixxaata Waaqaa fi lafa irratti
(Kitaaba faarfannaa Galata Waaqayyoo 66:138)

Humna aduufi ifa waaqayyoo wal bira qabee dorgomsiiisuun ifa waaqayyoo eenyumtuu arguu yookiin ilaaluu akka hindandeenye ibsa. As irratti hiikni gaalee (t.3) keessatti jala sararamee akka hiika haala hawaasaan yogguu ilaallu kutaa manaa isa gara keessaa yookiin dinqa jechuu yoo ta'u, akka amantichaatti garuu fakkeenyummaan isaa awwaala ta'ee ibsama (Fak.7:27) Yaa waaqayyoo ati guddaa waan taateef ifni sibiraa bahu bakka dhokataa jedhamu illee mul'isuu kan danda'u ta'uu isaa nan beeka kanaafuu ati qixxee hin qabdu jechuun ibsa.

(A.I.4.)

Dubbiin afaan keetii billaa qara-lamaa,
Warra isa dhaga'uuf
Mi'aa'aa akka dammaa,
Kalee namaa qoree onnee in laalessa,
(Kitaaba Faarfannaa Galata Waaqayyoo 66:138)

4.4.2. Nameessaa

Nameessuu jechuun akka Addunya (2014:211) ibsutti “Wantoonni akka namaatti beela’anii akka quufan, deemanii akka galan, ijaaramanii akka diigaman kan taasisu fayyadama afaaniiti,” jedha.

- (N.1) Biiftuuniifi jiini urjjoonni hundinuu
Kan sagadaniif,
Raajotni ergamootni toloonnifi
Qulqulloonni kan faarfatan,
Uumamni hundinuu hojii harka isaa
Dhugaa ba’uuf,
Uulfina kennuuf Gooftaa jabaadhaaf
Isa jiraataaf.
(Kitaaba Faarfannaa Galata Waaqayyoo 63:132)
- (N.2) Bineensonni bakkee si galateeffatu
Uumamni harka kee

Faarfannaa kana keessatti jechoota gara garaa gargaaramuun bifa nameessuutiin eenyummaa waaqayyoo ibsuuf gargaarameera. Eenyummaan waaqayyoo bifa garaa garaatiin kan mul’atudha. Toora tokkoffaa keessatti jechoonni tarree galanii argaman kun Biiftuun amanamummaa waaqayyoo ni agarsiisa akkasumas, Uumama waaqayyoo halkaniifi guyyaa, yeroofi kallattii addaan baasuudhaaf kan Uumamedha. Jiini baatii yookii addeessa jedhamuun ni waamama. Uurjoonni waaqayyoon Uumaman. Uurjoonni Uulfinaafi guddummaa waaqayyoo ni mul’isu. (Amos.5:8, Mot.23:5, Far.147:4, 5;18:1) Baay’inni isaanii mallattoo arjummaa waaqayyoo ni agarsiisa. Walumaagalatti jechoota amalaafi bifa waan tokko calaqisiisan otoo hin gargaaramiin maqaalee danoomina agarsiisaniin waan hin mul’anne kana ibsee jira. Itti dabaluudhaan cabsata lammaffaa keessattis bineensonni bakkee si galateeffatu yeroo jedhu afaan baasanii dubachuu isaanii yoo dhaga’uu baanne illee, Uumama harka isaa waan taaniif qooqa waaqayyoo isaanii kenneen akka ulfina waaqayyoo agarsiisanidha.

4.4.3. Arbeessaa

Arbeessuun jechoota waan tokko garmalee ol kaasuu yookiin gadi buusuun dhiyeessudha. Addunyaa (2014:214) “Waan tokko guddisanii hamma arbaa, kinneessanii immoo hanga huubaa taasisuu jechuudha “ jedha. Haaluma kanaan faarsaa amantii

keessatti jechootatti fayyadamanii wanta tokko garmalee ol kaasuu yookiin garmalee xiqqeessuu waan wanti sun hin taane taasisanii dhiyeessuun jira jechuudha.

Guddaa guddaa caaltu Eenyu siin qixxaata,
Kan dhuma hin qabne Nagaa kee nuuf laatte,
Surraan kee guddaadha, Miidhagaa ufati kee,
Firdiin kee qajeelaa Hidhannaan kee warqee,
Akka cabbii adii Rifeensi mataa kee,
Yaa ilma waaqayyoo Dinqiidha ulfinni kee.

(Kitaaba faarfannaa Galata Waaqayyoo 66:138)

Jechoonni kanneen yeroo ilaalaman guddummaa waaqayyoo waan ittiin ibsu waan dhabeef maqibsoota amala waan tokko ittiin ibsinu gargaaramuun guddummaa waaqayyoo akka hanga isaa hin beekamnetti ibsameera.

4.4.4. Fakkoommii

Fakkoommiin mallattoonis haata'u jechaan waanti ibsamuuf ka'e tokko sirriitti akka hubatamuuf human sammuu keessatti fakkii uumuu ni qaba. Haata'u malee fakkoommiin akaa amantii kanaatti ilbiisotaan, bineensotaan, mukeetiidhaana kkasumas umama lubbu maleyyii kanneenitti dhimma bahuun hariiroo namaafi waaqaa akkasumas nama gidduu jiru farsuun amantoota ni barsiisu, gorsu, ifatu, jajjabeessu akkasumas amantiitti akka inni jabaatuuf ni kakaasu.

Gugee: Hiikn irra keessaa inni sinbirroo barariitu yoo ta'u, Nohi bishaan badiisaa hir'achuu isaa gugee ergee ni mirkaneeffate, isheenis nagaa agarsiisti (Uma.8:8-12).

- Yoo ta'u gugeen fakkeenya miidhaginaa (Wed.1:15), gadda\boo'icha (Isa.59:11) fi garraammummaa ni agarsiisa (Mat.3:16).Kunis faarfannaa hedduu isaarratti Hafuura Qulqulluun fakkeeffameera.
- Haaluma kanaan gugeen akka aadaa hawaasaatti immoo garraamii, bareedduu/daa, jaallatamtuu fakkeenya waan gaarii hundumaati.

Bishaan: Dhangala'aa Uumama lubbuu qaban hundumaatiif barbaachisudha.

Bishaan lafa kanarra durumayyuu ni jira ture (Uma.1:3, 6).

- Bara kakuu moofaa keessatti Lubni dubartii ejjaan shakkamte tokko bishaan hadhaa'aa obaasee qoru jiraachuu agarsiisa (Lak.5:12-31).
- Bishaanni fakkeenya cubbuu irraa qulqullaa'uuti (His 16:4, 9; 36:25; Yoh.3:5).

- Eebba waaqayyoo agarsiisa (Far. 23: 2 ; Isa.35:6; Yoh.4:7 Mul.22:1).

karaa biraatiin murtiifi balaa ni agarsiisa (Far.18:16; 31:6; 68:1).

Ibidda: Ibiddi bara durii dhagaa walitti rukutuun ni argama ture (Bau.32:24; Iya.6:24) yeroo baay'ee

- Ibiddi Ormaa aarsaa dhiyeessuun adaba cimaa ni fida ture (Lew.10:12)
- Waaqayyoo yeroo baay'ee ibiddaan ni mul'ata ture (Bau.3:2; HoE. 2:3)
- Ibiddi waaqarraa bahee aarsaa namoota tokko tokkoo xoph godhee nyaateera (Mot.8:38; 2Sen 7:1-3).
- Ulfina Waaqayyoo ti (His.1:4) fi sabasaa kan eegu ta'uu isaa agarsiisa.
- Ibiddi fakkeenya qulqullummaa, qajeelummaafi dheekkamsaa waaqayyooti.

(Zak.4:24; Isa.66:15; Ibr.12:29)

- Qorumsa namatti dhufu agarsiisa (1Phe1:6)fi murtii kan agarsiisudha

Huurrii: Waan akka duumessaa lafatti uffatu yookiin aduun akka hin mul'anne kan godhu dha (Hoe.13:11) kan itti fakkeeffamu ammoo haala guyyaa murtii ti (Sef.1:15). Kunis Eenyummaan waaqayyoo yeroo baay'ee kan ittiin mul'atudha.

Fannoo: Fannoon akka amantichaatti ilmaWaaqayyoo kan ta'e Gooftaan Yesuus bakka inni itti dhiphina fudhate kan agarsiisu yoo ta'u amantootaaf kan inni agarsiisu rakkoofi gidiraa isaanirra gahu obsaan keessa darbuu akka isaan qaban agarsiisa.

- **Hoolaa:** Mallattummaan isaa garraamii, arjaa (ofkennuu), jaalala, eebba akkasumas ilma Waaqayyoo Gooftaa Yesuusiin bakka bu'ee jira. Kunis gaarummaa Waaqayyoo ilmaan namootaaf qabu karaa ilma isaatii kan inni ittiin mul'ise (Yoh.1:29).
- Akkasumas kan inni itti fakkeeffamu fakkeenya amantoota warra kiristoos duukaa bu'aniiti (Mat.25:33).

Seexana: Akka amantichaatti kan waan gaarii hin hojjenne, ergamaa Luusifeer kan ta'edha. Biyya lafaa kanarratti aangoo cimaafi ol aanaa kan qabudha. Kunis yeroo baay'ee Bofa, Jawweedhaan bakka buusamee barsiifama (Pex.5:8; Mul.12:10, Mat. 25:41).

Jaamaa: Fakkeenyummaan isaa akka amantaa kanaatti tokkoffaa jaamummaa foonii yoo ta’u, kan biraa immoo hubannaa dhabuu kan mul’isuudha.

(F.2) Surraan kee guddaadha,
Miidhagaa ufati kee,
Firdiin kee qajeelaa
Hidhannaan kee warqee,
Akka cabbii adii rifeensi mataa kee,
Yaa ilma waaqayyoo
Dinqiidha ulfinni kee.

(Kitaaba Faarfannaa Galata Waaqayyoo 66:138)

Gaaleen walaloo kana keessatti jechoota miidhagoodhaan kuulamee bakka garaa garaa seenee argamu kun faarsaa kanaaf miidhagina addaa gonfachiisuudhaan eenyummaa waaqayyoo; fakkeessummaa ilma namaatiin walbira qabee ibsuutti argama. Hiikkaa fakkoommii kana yogguu ilaallu warqeen dhagaa gati jabeessa, miidhagaafi qabeenya/horii kan ta’edha. Karaa biraatiin ammoo, warqeen kan itti fakkeeffamu Ulfinaafi mootummaa waaqayyoo kan mul’isuudha. (Mul.21:18) Akkasumas Yaa ilma waaqayyoo yeroo jedhu yesuus kiristoosiin nama jaarsa ta’ee lafa kanarra jiruun walbira qabuun ati ulfaataadha, kabajamaadha, motummaan kee daarii hin qabuu jechuudhaan fayyadama jechoota akkasaafi iddeessatti dhimma bahuun ibsameera.

BOQONNAA SHAN: CUNFAA, ARGANNOO FI YABOO

Boqonnaa kana keessatti cunfaa, argannoofi yaboo qorannichaatu meeshaa funaansa odeeffannootiin funaanametuu cunfamee dhiyaata. Kunis, hojii qorannichaa irratti hundaa’uufi yaadota ka’an bu’ureeffachuun kan raawwatamu ta’a. Kana malees, haaloonni itti fayyadama Afaan Oromoo kitaaba faarfannaa amantii Galata Waaqayyoo WWWMY keessa jiru maal akka fakkaatu adeemsa qorannichi keessa darbe cunfaa keessatti ibsama. Itti aansuun argannoo qorannichaafi yaadi furmaataa duraa dubaan dhiyaatanii jiru.

5.1 Cuunfaa

Qorannichi boqonnaa shanitti qoodamee kan dhiyaate yeroo ta’u, boqonnaa tokko keessatti afaan Oromoo afaan hojiiifi barnootaa erga ta’ee as dirreewwan hojii adda addaa keessatti itti fayyadamni afaanii garaagaraa jiraachuu isaafi, bakka itti fayyadamnu irratti hundaa’uun garaagarummaan afaanii akka uumamu ibsamee jira. Kaayyoon qorannoo kanaas, qaaccessa fayyadama Afaan Oromoo faarfannaa amantii kitaaba Galata Waaqayyoo WWWMY maal akka fakkaatu qaacceessuun dhimmoota itti fayyadama afaanii waliin wal qabatanifi afaan amantii waliin hidhata qaban furmaata kaa’uf akka gaggeeffamu ibsameera.

Boqonnaa lama keessatti yaad rimeewwan itti fayyadama afaanii waliin wal qabatan, amantiifi amantoota faarsaafi wantoota faarsaa wajiin walqabatan irratti sakkatta’i barruufi barruun aantee gaggeeffameera. Kuniis, yaadawwan maalummaa faarfannaa, faayidaa faarfannaan hidhata qaban yeroo ilaalaman, sakkatta’i barruu aantee qaaccessa kana keessatti ilaalameera.

Malli iddattoofi meeshaan funaansa odeeffannoo boqonnaa sadii keessatti qindaa’era. Mala qorannoo akkamtaatti fayyadamuun adeemsifameera. Sakkatta’i dookimantii kitaaba ‘Galata Waaqayyoo’ taasifamee jira. Haalli ragaan itti qaacceedfame immoo boqonnaa afur keessatti dhiyaate jira. Kanuma irratti hundaa’uun, dhimmoonni waligalaan qaacceedsi irratti gaggeeffames faarfannaa amantii kitaaba Galata Waaqayyoo WWWMY keessatti itti fayyadama jechootaafi malleen dubbii, dhimmoota, faarfannaa

gargaaramuun amantoonni, Waaqa isaanii itti ibsatan kan jedhu giddu galleessa godhachuun qaacceeffameera.

5.2. Argannoo

Akkuma qaaccessaa fi cuunfaa qabiyyee faarsaa Waaqaa kitaaba Galata Waaqayyoo hubatamutti argannoowwan armaan gadii argamaniiru.

- Faarfannaan bifa walaloofi yeedaloon sagalee miidhagaatiin waan dhiyaatuuf, amantaa hawaasichaa mul'isuun, ergaan darbu gurra dhaggeeffataa keessa seenee amantiifi dudhaa hawaasa sanaa barsiisa. Kanaafuu, faarfannaan achi keessatti argamaniis, haalaan qidaa'uun barbaachisaadha.
- Qabiyyeen walaloo faarfannaa Waaqaa, tokkumaa amantootaa ni cimsa, jaalala waaqaa ni agarsiisa, ulfina waaqaa kennuu, walkabajuu ni guddisa, jaalalaafi gaarummaa gochuu barsiisuuf gahee ol aanaa qaba.
- Mana amantii WWWY kitaaba Galata Waaqayyoo keessatti faarfannaan dhiyaatu kanneen akka qindoomina jechootaa, jechoota haaraa gola hawaasichaa keessa jiran ifa baasee mul'isa. Akkasumas, hawaasichi aadaafi duudhaa isaa qabatee akka inni tarkaanfatu waan gargaaruuf of eeggannoon itti gargaaramuun barbaachisaadha.
- Faarsaan amantii WWWY amala hawaasicha keessatti hariiroo Waaqaafi nama gidduu jiru cabsu adda baasee ni ibsa.
- Unka faarsaa ilaalchisee akkaataa seera barreeffama walalootiin yoo barreeffameyyuu darbee darbee faarsaa tokko tokko keessatti walsimannaan unka birsagootaafi gaalee kan hin jirre ta'uu isaatiin walqabatee yogguu barreeffamu afaan dubbii otoo hin taane afaan barreeffamaa gargaaramuu barbaachisaadha.
- Fayyadamni afaanii faarsaa keessatti argaman: jechootaafi malleen dubbii, akkasaa, iddeessaa, nameessaa, arbeessaa, fakkoommii, kkf. kuulamanii, yeedaloo itti uumanii hawaasichaaf dhiyeessuun ergaa darbu akka isaan hubatan ni taasisa. Akkasumas waa'ee Waaqayyoo gadi fageenyaan ibsuuf ni gargaara.
- Fayyadama afaaniifi jechootaa kitaabicha keessatti mul'atan baay'inaan gara looga bakka tokkootti kan luuccaafamanidha.

5.3. Yaboo Qorannichaa

- ✓ Yommuu yaada keenya guutuudhaan dubbii Waaqayyoo dubbifannuufi dhaggeeffannu nuuf dhufuu danda'a. As irratti wanti eeggannaa gochuu barbaachisu, Macaafa Qulqulluu keessaa luqisii tokko tokko baasanii walaloofi yeedaloo isaa qopheessuun akkuma jirutti ta'ee, garuu bifa addaan jechoota keenyattis dhimma baanee yoo faarfannaa haaraa qopheessines gaarii ta'a.
- ✓ Faarfannaan tokkummaafi hariiroo namaafi Waaqa gidduu jiru cimsa waan ta'eef, jechoota filatamoo gaggaariin hin fayyadamnu taanaan ergaan isaa haasaa akkasumaanii ta'ee fudhatamuu waan danda'uuf filannaa jechootaa irratti eeggannaa gochuu qabna.
- ✓ Faarfannaan barreeffame osoo hin dhiyaatiin dura ergaa jechoonni namootni warri qopheessan dhimma itti bahan sirriitti ilaalamuu qaba. Kunis haala gaariidhaan jechoota hawaasa keessaafi waan ittiin Waaqayyoon ulfina isaa agarsiisan jechoota filatamoottii kan gargaaramu ta'uu qaba.
- ✓ Faarfannaan jechoota ciccimoo ergaa dachaa, cimaa dabarsaniin, jechootaafi fayyadama afaaniif bakki guddaan kennamee irratti ciminaan hojjetamuu qaba.
- ✓ Karaa biraatiin walaloon faarfannaa kun bifa walaloo amayyaatti waan ramadamuuf barreessitoonniifi faarfattoonni jechoota ciccimoo gargaaramuun guddina afaanichaatiif shoora cimaa taphachuu qabu.
- ✓ Hojiin faarfannaa walitti qabuu yeroo dur haalli mijataan hin jirre keessatti namoota gara garaatiin kan jalqabamedha. Kun har'as hambaa ta'ee olkaa'amuun Seenaa ta'eera. Sinoodoosiin garuu har'a illee isuma irra deebi'ee maxxansiisuun hojiirra Oolchaa jira. Kun ammoo, kallattii guddinaafi dagaagina afaanni Oromoo har'a irra jiru faana kan hin tarkaanfannee waan ta'eef xiyyeeffannoo itti kennuun barbaachisaadha.
- ✓ Faarfannaalee yeroo ammaa kana bahaa jiran kanneen eenyummaa Waaqayyoo calaqisiisuun hawaasicha biratti fudhatamaafi carraa walta'uumsaa horatan akka jiran ni amanama. Kanaafuu, kan durii kana akkuma jirutti kaa'annee; kanneen haaraa kana itti makuun yookiin bifa kitaabaan kallattii inni bu'aa buusuu danda'uu walitti gumeessanii dhaloota dhufuuf ol kaa'uudhaan ulfina Waaqayyoo ittiin agarsiisuun ni barbaachisa.

- ✓ Fayyadama afaaniifi jechootaa kitaabicha keessatti mul'atan baay'inaan gara looga bakka tokkootti waan luucceffamaniif looga naannoolee gara biro itti makuun gaarii ta'a.
- ✓ Afamaniif fuuladuraatti kan naannoolee biraallee itti dabaluun kallattii inni guddina afaanichaa agarsiisuu danda'uun osoo walitti gumaa'ee gaarii ta'a.

Wabiile

- Addunyaa Barkeessaa. (2014). *Seemmoo*. Finfinnee: Far East Trading Plc.
- Asaffaa Taffarraa. (2004). *Theorizing the representation towards a sociology of oromo literature*: Jaarsoo poetry. Finfinnee: Branna Interprise.
- Asaffaa Wayyeessaa. (2004). *Eeenyummaafi Buu'uura Amantii Amantoota Wangeelaa Makaana Yasuus Itoophiyaa*. Barruu hin maxxansamne.
- AYUB ISMAEL. (2008). *Language Use of the Jamaican and Rastafarian Community in Shashamane*. A Socio linguistic study thesis. Addis Abeba.
- Bartels, L. (1983). *Oromo Religion. Myths and Rites of the Western of Ethiopia*. Berlin. *Chambers Encyclopedia*, 1967. New Revised Edition. Vol. vi. London.
- Berhanu Mathewos. (1999). *Fundamentals of Literature*. 3rd Edition Addis Abeba. Addis Abeba University Press.
- Brumfit C.J, Carter.R.A. (1996). *Literature in Language Teaching*. London: Oxford. Clark, H. (1996). *Using Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Charles Simeon Trust, (2001) *Worship Host Manual* Simeontrust.org Chicago, ICL.
- Clark, H. (1996). *Using Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cooper, R. (1976). *The Study of Language Use*. In M.L. Bender, J.D. Brown, R. L. Cooper, and C.A. Ferguson (eds.), *Language in Ethiopia*. London: Oxford University Press.
- Coulmas, F. (1997). *The Handbook of Sociolinguistics*. UK: Blackwell Publishers.
- Diribaa Ayyalee. (2016). *Faarfannaafi Tajaajila Faarfannaa*. Finfinnee.
- Dorson, Richard. (1972). "Introduction: Concepts of Folklore and Folklife Studies" In *Folklore and Folklife, An Introduction*, ed. Richard M Dorson, pp.1-50. Chicago: University of Chicago Press.
- EECMY, (1995). Minutes of the 93rd Meetings of the Executive Committee, Addis Abeba, January 20, 23, 1995. Un published.
- Eide, (2000). *18 Revolution and Religion in Ethiopia*, The Growth and persecution of The Mekane Yesus Church 1974.-85, Addis Abeba, AAU Press.
- Erwin W. Lutzer, (1994) *Christ Among other Gods* Chicago moody, press,
- Fedhasaa Taaddasaa. (2013). *Bu'uuraalee Ogbarruu Oromoo* Subi Printing Press: Finfinnee.

- Fekade Azeze.(1991). *Introduction to oral Literature* Artistic Printing Enterprise.
- Feyisa Demie. (1996). *Historical Challenges in the Development of Oromo Language and some Agenda for future Research*. Journal of Oromo Studies 3(1&2):18-27
- Finnegan.R.(1976).*Oral Poetry :It is Nature, Significance and Social context*.Cambridge: Cambridge University Press.
- Geetaachoo Rabbirra.(2011).*Furtuu Seerluga Afaan Oromoo k4taa 9fi10 Gulaallii 3^{ffaa} max.8^{ffaa}* Addis Abebaa kuaaz International Interprize.
- Goldman-Rakic, P. S. (1998). The Prefrontal landscape: implications of functional architecture for understanding human mentation and the central executive, In A.C, Roberts, W.T. Robbins et al, (Eds), *The Prefrontal cortex: Executive and* (pp.87-102). New York: Oxford University Press.
- Hamid Muddee, (1996). *Oromoo Dictionary*, Atlanta, Atlanta University press.
- Immaanaa Bayyanaa.(2007). "*Qaaccessa Qabiyyee Faaruu Amantii Dudhaa Oromoo Naannoo Shawwaarratti Xiyyeeffate*". (Waraqaa Qorannoo Digirii 2ffaa). Finfinnee: Yunivarsiirii Addis Ababaa. (kan hin maxxanfamne) AAU.
- Irreessoo Nagii.(2006).*EERTUU Caasseffama AfaanOromoo kutaa 9fi10 Dhaabbata Maxxansiisaa Kuraaz Internaashinaalii Finfinnee*.
- Kebede Bekere.(2016).*Galmee Jechoota Macaafa Qulqulluu Afaan Oromootiin*.Max.2^{ffaa}Oromo Bible Dictionary.Rohobot printers.
- Kennedy, x. J. (1987).*Leterature Introduction to Fiction, poetry and Derama 4th (ed United State of America*
- Kitaaba Qulqulluu (1997). *Afaan Oromoo Hiika Haaraa*.Max1^{ffaa}. Waggaa Araaraa bara 1997. Addis Ababaa. Waldaa Macaafa Qulqulluu Itoophiyaa.
- Labov, William and Joshua Waletzky.1967. "*Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experience*" in *Essays on the Verbal and Visual Arts*, ed. June Helm, pp. 124. Seattle: University of Washington Press.
- Liulseged Erikum. (1994) *Language Use in Resettlement Sites. The Case of Angerguttin, Dimtu, Ilu Aba Bora and Gambela*. In Bahiru Zewude etal (eds.) *Preceding of the Eleventh International Conference of Ethiopian Studies*. Addis Ababa: Institute of Ethiopian Studies.

- Lyons, John. (1995). *Linguistics and semantics*. Cambridge University Press: Stanford A Scheme.
- Macaafa Faarfannaa. (1998), *Galata Waaqayyoo maxxansa 5^{ffaa}* Bole Printing Interprise, Macaafa Faarfannaa.(1994-1996). A.L.A. *Galata Waaqayyoo*.Koree Sinoodoosota Afuran: Sagantaa Qindii Barnoota-bu'uuraa faayida-qabeessaan qixaa'ee maxxansame.
- McHenry, Robert. (1993). *The New Encyclopaedia Britannica*. (Vol.8) Encyclopaedia Britannica Inc. Chicago, USA.
- Marilyn Adamson.(2015).*The major World religions &their beliefs about God*.<http://www.everystudent.com>.
- Okpewho, J.(1992).*Afrika Oral Literature*. Bloomington and Indianapolis: India University.
- Palmer. R.F. (1981).*Semantics*. Cambridge University Press (2ed ed.).Stanford A. Scheme.
- Qesis Balaay (2007). *Kiristiyaanummaafi Oromoo Dur irraa Hanga Ammaatti*. Mana Amantaa kiristaanummaa Ortodooks Tawaahidoo Itoophiaa. Finfinnee.
- Shaw, H. (1972). *Dictionary of Literary Terms*. New York: MCGRAW HILL BOOK, INC.
- Tafarii Gabayyoo. (2011).*Qaaccessa Ergaa Faaruu jila QaalluuNaannooBaakkoo Tibbee*.(Waraqaa Qorannoo Digirii 2ffaa). Finfinnee:Yunivarsiirii Addis Ababaa.(kan hin maxxanfamne) A A U.
- Temesgen Negasa.(2015).*The influence of Evangelical christianity on the development of theOromoo Language in Ethiopia*.University of South Africa.Thesis.
- Tilahun Gemta 1986.*Oromo-English Dictionary: Problems of Indicating Pronunciation Using the Amharic Syllabary*.Proceedings of the Ninth International Congress of Ethiopian Studies Vol. 5. Moscow.
- Ulrich, Homer. (1983).*Encyclopaedia Americana* (vol.19).Grolier Inc.Danbury,USA.
- Vexen, Crabtree, (2016).<http://www.humanreligionsinfo.com/what-is-religion.htm>/parent page: Human Religions.

- Waqtolaa Ganatii. (2009). *Gahee Faarfannaan Afaan Oromoo Kan Amantii Pirotestaantii Guddina Afaan Oromootiif Qabu: Waldaa Warra Wangeela Makaana yesus Itoophiyaa* (Waraqaa Qorannoo Digirii 2^{ffaa}). Finfinnee: Yunivarsiirii Addis Ababaa. (kan hin maxxanfamne) AAU.
- Warquu Gaaddisaa.(1993). *Wiirtuu Barruulee Qormaata Waaltina Afaan Oromoo*. (jil.6). Finfinnee: Biiroo Aadaafi Beeksisa Oromoyaa. Mana MaxansaLiberaal.
- Wasihun Senbeta. (1993). “A Contribution of protestant christianity to the growth of the Oromo language. MA Thesis. Addis Abeba.
- Wolff, E. (2000). “Language and Society”. In Heine, B. and Nurse, D. (eds.) African Languages: An Introduction. Cambridge University Press.
- <http://www.Wakseyum.2010 EECMY Vision&Direction April, 2010>
- <http://www.EEcmylanguagePolicy>
- www.thefreedictionary.com/criticism.
- ፓስተር ደበበ ለማ፣** (2004 ዓ.፳፱). መዝሙር መዘምራንና አምልኮ. ሶላር ማተሚያ ቤት፡ ዘራሁን አስፋው፡፡(2000)፡፡የሥነፅሁፍ መሰረታዊያን፡፡አዲስ አበባ፡ዩኒቨርሲቲ፡የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነፅሁፍ ክፍል፡፡

Dabaleewwan

Dabalee A Qabyyee Faarsaa

Faarfannaa Ulfinaa

(1a) Humni Waaqayyoo guddaadha
Yaa namootaa,
Irreen gooftaadha cimaadha,
Yoo amannes yoo isa mamnes
Yaa obbolootaa,

(1b) Inni gooftaa jiraataa dha,
Aangoon isaa baay'ee cimaadha,
Baraan kan hin geeddaramn
Humni isaaguddaa dinqiidha.

(1c) Uumaa Waaqaafi lafaati
Inni mootii moototaati,
Bara baraan kan hinduune,
Innoo kan hindiddiiramne.

(1d) Kottu hafuura qulqulluu,
Lubbuu kootiif ifa kenni,
Siifis akkaan jiraadhutti,
Ifa jireenyaa naaf kenni,
Karaa qajeelaatti nageessi,
Anoo suman eeggadhaa.
Guyyaa hundumaa na eegi,
Fittee seexanaa naoolchi,
Karaa qajeelaatti na geessi,
Anoo sumaan eeggadhaa.

(2b)
Qoraattiin latee na hudhuu ga'eera,
Raareen cubbuudhaa na liqimsee jira,
Kana oluudhaaf homtinuu na hin gargaaru,
Humnakeen malee tokko illee hin hofkaluu.

(2c) Borofni bishaan akka yaadu
Waaqayyo anis sin yaada,
Lubbuun koo Waaqayyoon fedhee,
Waaqayyoon arguuf dheebote.
Gara Waaqayyoottan iyya,

(2d) Yesus na bira hin darbin
Adaraa kottuu,
Warra kaan yommuu barbaaddu,
Anas yaadadhu.
Yesus kiristos adaraa kottuu,

Yaa'ii ergamoota isaas,
Keessakoottis dhugaa ba'i,
Nama Waaqayyoo akkan ta'e,
Kan inni fayyif

1(e) Galata kee goofaa
Waa'ee guyyaadhaafi halkanii,
Waa'ee ganamaafi galagala
Yeroo dhufanii darbanii,
Ulfina kee fi galata kee,
Macca lafaatii wajjiiniin
Haa dubbatan galata kee,
Nurra haa jiraatu eegumsi kee
Nu wajjiin haa turuu ergamaan kee.
Inni rifeensa lakkaa'a,
Kan mataa keenyattii bu'u,
Inni nyaata nuuf in kenna,
Dhugaatiis yommuu dheebonnu.

Faarfannaa kadhataa
(2a) Kottu Hafuura Qulqulluu,
Lubbuu kootiif ifa kenni,
Siifis akkaan jiraadhutti,
Ifa jireenyaa naa kenni,

Abdii kan biraa hin qabu,
Gara isaattan kaadha malee,
Gara qooda jireenya koo.
Yaa lubbuu ko maaf gaddita,
Maalumaafis na dhiphifaa,
Waaqayyoon abdiin faarfadhu,
Isa fayyina siif kennu.
Yoo rakinni natti dhufes,
Waaqayyo koo na gargaara,
Anis isa nan kadhadaa,
Fayyisaa koo nan faarfadha.
Warra biraa yommuu kaafuu,
Anas yaadadhu.
Kunoo gara keen nan dhufa,
Waa himachuu dhaaf,
Dhibee koo naaf hubadhu ka,
Yaa fayyisaa ko.

Galanni kan keeti yaa Waaqayyo Abbaa,
Saba keef ergitee irree kee isa jabaa,
Diina dhidhimsitee saba kee baay’ifte,
Hafuura kee dhugaa irratti dhangalaafe.

Faarfannaa Sirna Awwaalaa

(5a) Ol gara biyya gubbaa Waaqaa,
Nuyi Amantiidhaan achi ol ilaalla,
Biyyi tokko achi fagoo jira,
Kan gooftaan yesuus nuuf qopheesse.
Bara yartuu booddee
Nuyi achitti wal in argina,
Bara yartuu booddee nuyi achitti wal in
argina
Nus immoo biyya haaraa sanatti,
Faarfannaa galataa in faarfanna,
Funyoo du'aattii kan hiikamne,
Fayyisaa keenyatti in gammadna.
Kan jaallatamne uumaa keenyaaf,
Galataa fi hooqubaa dhi'eessina,
Jaalala isaatii fi kennaa isaatti,
Lubbuun keenya danuu gammada.

Edenittis wal argina,
----- biyya qulqulluu sanatti,
Dhiphinni keenya yommuu darbu,
Waaqayyo bira si'a geenyu.

Edenitti gaaf tokko,
Edanitti gaaf tokko,
Lafa irrattis waan hin argine,
Waaqayyo biratti in argina.

Edenitti gaaf wal arginu,
Guyyaa fayyisaa bira geenyu,
Warra godaanan amantoota,
Isaan in argina Waaqa irratti

Toloonni durii achi jiru,
Raajotnii fi ergamoonnis,
Kan obbaafatan daa'imoonnis,
Fuula Waaqayyoo dura ijaajju.

Dabalee B

Fayyadama jechootaafi Malleen Dubbii Faarsaa

(S1)

Harka keetiin nu uumtee,
Iddoo gaariis nuuf laatee,

Jannata iddoo

ba'eessa,
Keessaa baaneef maleessa.

(CW1)

Waaqayyo abbaan jiraataa dha,
Aangoon isaa baay'ee cimaa dha,
Baraan kan hin geeddaramne,
Humni isaa guddaa dinqii dha.

Uumaa Waaqaatii fi lafaa ti,
Inni Mootii moototaa ti,
Bara baraan kan hin duune,
Innoo kan hin diddii

(G1)

Billaa diina koo maarasaa gootee,
Qabaa harka isaa keessaa nabaafte,
Utuu inni akka Leencaa natti aaduu,
Akka ilmaan hantuutaa isa goote.

(1a) Surraan kee guddaa dha miidhagaa
ufati kee,
Firdiin kee qajeelaa hidhannaan kee warqee,
Akka cabbii adii rifeensi mataa kee,

(A.I.1)

Billaa diina koo / maarasaa gootee,
Qabaa harka isaa / keessaa na baafte,
Utuu inni akka Leencaa / natti aaduu,
Akka ilmaan hantuutaa / isa goote.

Billaa diina koo / maarasaa gootee,
Qabaa harka isaa / keessaa na baafte,
Utuu inni akka Leencaa / natti aaduu,
Akka ilmaan hantuutaa / isa goote.

(A.I.2)

Surraan kee guddaa dha miidhagaa ufati kee,
Firdiin kee qajeelaa hidhannaan kee warqee,
Akka cabbii adii rifeensi mataa kee,

Yaa ilma Waaqayyoo dinqiidha ulfinnikée
(Kitaaba faarfannaa Galata Waaqayyoo
66:138)

(A.I.3)

Yaa ilma Waaqayyoo dinqiidha ulfinni

Humna aduu caala ifni ija keetii,
Sibiila filamaadha sarbaan miilla keetii,
Dhagni kee ifaadha, golee afuranitti,
Eenyu siin qixxaata Waaqaa fi lafa irratti

(Y1)

Dubbiin kee karaa koof jabinaa fi ifsaa dha,
Tarkaanfii miilla koof ifa isa gaarii dha,
Kan na jajjabeessu naaf ergi hafura kee
Raawwachuu akka fedhutti qulqulluu seera
kee.

(SM1)

Rakkoo keenya nuuf argeera,
Ba'aa keenya nuuf baateera,
Harka keenya nu qabeera,
Gaarichas ol nu baaseera.

(SM2)

Kaleessa kan ture har'as in jiraata,
Gooftaa ulfinaati maaltu isaan qixxaata,
Bakka hundumaattuu maqaan isaa in ulfaata,
Baruma baraanis mo'ee in jiraat.

Humna aduu caala ifni ija keetii,
Sibiila filamaadha sarbaan miilla keetii,
Dhagni kee ifaadha, golee afuranitti,
Eenyu siin qixxaata Waaqaa fi lafa irratti

(N.1) Biiftuuniifi jiini urjjoonni
hundinuu

Kan sagadaniif,
Raajotni ergamootni toloonnifi
Qulqulloonni kan faarfatan,
Uumamni hundinuu hojii harka isaa
Dhugaa ba'uuf,
Uulfina kennuuf Gooftaa jabaadhaaf
Isa jiraataaf.

(N.2)

Bineensonni bakkee si galateeffatu
Uumamni harka kee
Guddaa guddaa caaltu Eenyu siin qixxaata,
Kan dhuma hin qabne Nagaa kee nuuf laatte,

Surraan kee guddaadha, Miidhagaa ufati kee,
Akka cabbii adii Rifeensi mataa ke
Yaa ilma waaqayyoo Dinqiidha ulfinni kee.

(F.2) Surraan kee guddaadha,
Miidhagaa ufati kee,
Firdiin kee qajeelaa
Hidhannaan kee warqee,
Akka cabbii adii rifeensi mataa kee,
Yaa ilma waaqayyoo
Dinqiidha ulfinni kee.

Firdiin kee qajeelaa Hidhannaan kee warqee,

(1a) Surraan kee guddaa dha miidhagaa
ufati kee,
Firdiin kee qajeelaa hidhannaan kee warqee,
Akka cabbii adii rifeensi mataa kee,
Yaa ilma Waaqayyoo dinqiidha ulfinni

Humna aduu caala ifni ija keetii,
Sibiila filamaadha sarbaan miilla keetii,
Dhagni kee ifaadha, golee afuranitti,
Eenyu siin qixxaata Waaqaa fi lafa irratti

Waraqaa Mirkaneeffannaa

Ani qorataan/ttuun maqaafi mallattoon koo armaan gadiitti eerame, qorannoon hojii koo ta'uu isaafi kanaan duras Yuunivarsiitii kam iyyuu keessatti qorannoo eebbAAF hindhiyaata'usaa, akkasumas wabiileen qorannoo kanaaf dubbise haala seera qabeessa ta'een fudhadhee; wabii keessatti kaa'uu koo nan mirkaneessa.

Maqaa _____

Mallattoo _____

Guyyaa _____